
Från likvärdighet till lönsamhet – så blev skolan en marknad

Sten Svensson

Från likvärdighet till lönsamhet

– så blev skolan en marknad

© Sten Svensson och Arena Idé, Stockholm, maj 2020

ISBN 978-91-985542-6-7

Omslagsfoto: Jamesdick/CC BY-SA

(<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>)

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SalD13.jpg>

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

STEN SVENSSON

Författare

Fristående skoldebattör
och tidigare chefredaktör
för Lärarnas tidning.

Medlem av Nätverket
för en likvärdig skola.

GERMAN BENDER

Redaktör

Programchef på Arena Idé
och doktorand vid
Handelshögskolan

i Stockholm. Han har
tidigare varit utredare
och talskrivare på TCO och
LO, och är utbildad journalist
och civilingenjör.

SAMMANFATTNING	5
INLEDNING	7
BAKGRUND – FRÅN LIKVÄRDIG SAMHÄLLELIG SKOLA TILL SEGREGERAD MARKNADSSKOLA	8
ORSAKER TILL SYSTEMSKIFTET	10
NYLIBERALISMENS GENOMSLAG I POLITIKEN.....	11
SOCIALDEMOKRATERNA POSITIVA TILL VALFRIHET	15
MAKTUTREDNINGEN JÄMNADE MARKEN	17
PYSSLINGEN ÖPPNADE DÖRREN	18
DREVDAGENS SKOLA SYMBOL FÖR OFFENTLIG MAKTFULLKOMLIGHET	19
HÅRD BORGERLIG KRITIK MOT DEN SAMMANHÅLLNA GRUNDSKOLAN	21
INGA UTREDNINGAR OCH MINIMAL DISKUSSION INFÖR SYSTEMSKIFTET	23
STRIDEN OM KOMMUNALISERINGEN DOLDE DET VERKLIGA SYSTEMSKIFTET	27
DEN DJUPA EKONOMISKA KRISEN PÅ 1990-TALET	29
DE KOMMUNALA SKOLORNA SVARTMÅLAS	31
VARFÖR SLOPADE INTE SOCIALDEMOKRATERNA FRISKOLEREFORMEN 1994?	33
STATSFINANSERNA OCH VALFRIHETEN VÄGDE TYNGRE	33
LEDANDE SOCIALDEMOKRATER TRODDE PÅ FRISKOLEREFORMEN	36
MEDELKLASSVÄLJARNAS ÖNSKEMÅL VÄGDE TUNGT	37
VEM BÄR DET POLITISKA ANSVARET FÖR FRISKOLEREFORMERNAS SKADEVERKNINGAR?	38
ANINGSLÖSA OCH FÖRSLAGNA POLITIKER	38
HUVUDANSVARET LIGGER PÅ M OCH FP.....	42
ÄVEN S OCH MP BÄR ETT STORT ANSVAR.....	42
VAD VET VI OM SKOLMARKNADEN I DAG?	44
FÖRST VARNINGSTECKEN, SEDAN SKANDALER	45
ALLTMER FORSKNING PEKAR PÅ NEGATIVA EFFEKTER AV SKOLMARKNADEN	46
KRITIKEN MOT SKOLMARKNADEN TILLTAR ÄVEN I BORGERLIGA LED	47
REFERENSER	51
SKRIFTLIGA KÄLLOR.....	51
INTERVJUER	51

SAMMANFATTNING

I början av 1990-talet lades den svenska skolpolitiken om 180 grader. Under ledning av Carl Bildt beslutade den borgerliga regeringen om en helt ny och oprövad politik där marknadskrafterna skulle styra skolan. Besluten togs mycket snabbt, utan utredningar, utan att den internationella forskningen togs till vara och utan någon djupare debatt. Hur kunde det ske?

Det var en lång rad faktorer som samverkade och gjorde systemskiftet möjligt. De viktigaste var:

1. Hård kritik mot offentliga sektorn och skolan

Under 1980-talet kritiserades den offentliga sektorn hårt. Den ansågs vara för stor, för byråkratisk och svår att komma till tals med. När det gäller skolan handlade kritiken om att kunskapsresultaten var för dåliga, att det inte var någon ordning och reda och att det fanns för få pedagogiska alternativ.

2. Näringslivet arbetade målmedvetet för att privatisera den offentliga sektorn

För att få del av de stora summor som omsattes i den offentliga sektorn värvade Svenska Arbetsgivareföreningen, Saf, flera ledande borgerliga politiker med uppgiften att finna vägar för att privatisera välfärden.

3. Nyliberalismen fick ett brett genomslag

Under 1980-talet slog en ny politisk strömning, nyliberalismen, igenom på bred front i västvärlden, även i Sverige. Om man privatiserade, avreglerade och drev de offentliga verksamheterna på samma sätt som det privata näringslivet skulle kvaliteten höjas och kostnader sänkas, menade anhängarna.

4. Avreglering av bank- och finansbranscherna ledde till ekonomisk kris

Under 1980-talet genomförde Socialdemokraterna flera avregleringar inom bank- och finansvärlden som ledde till en djup ekonomisk kris. Den krisen förvärrades av den borgerliga Bildt-regeringens politik med skattesänkningar och en fast kronkurs.

5. Inga utredningar inför systemskiftet

En orsak till att systemskiftet kunde genomföras utan någon ordentlig diskussion var att det inte gjordes några utredningar och man inte tog till vara den internationella forskning som fanns.

- 6. Stora nedskärningar i skolan ökade intresset för friskolor**
För att klara statsfinanserna skar den socialdemokratiska Persson-regeringen på 1990-talet ner statsbidragen till kommunerna kraftigt. Det ledde till stora nedskärningar i skolan och bidrog till friskolornas tillväxt.
- 7. Kommunaliseringen blev en rökridå för skolans privatisering**
Kommunaliseringen av skolan 1991 möttes av stora protester bland lärarna. Men när friskolereformen beslutades ett år senare var det jämförelsevis lugnt, trots att den innebar betydligt mer långtgående förändringar av den svenska skolan.
- 8. Socialdemokraterna fortsatte på den inslagna vägen 1994**
För att stabilisera ekonomin och för att få i gång investeringarna gjorde S-regeringen flera blocköverskridande överenskommelser som bland annat berörde skolan. Till exempel höjdes de fristående skolornas ersättningsnivå till 100 procent, ett beslut som satte fart på tillväxten inom friskolesektorn och möjliggjorde de skattefinansierade vinstuttag som vi ser i aktiebolagsskolorna i dag.

I början på 1990-talet var det svenska samhället i kris. En djup ekonomisk kris, en offentlig sektor i kris, det var stora kommunala omorganisationer och det var missmodiga lärare som var upptagna med effekterna av kommunaliseringen. Detta läge utnyttjade den borgerliga regeringen som länge hade kritiserat den sammanhållna grundskolan. De fick en möjlighet att avskaffa den och de utnyttjade det tillfället.

INLEDNING

I början av 1990-talet avskaffades den svenska sammanhållna och framgångsrika grundskolan över en natt. Det skedde i det närmaste utan debatt, utan utredningar, utan att den internationella forskningen togs till vara och utan att någon försöksverksamhet genomfördes. Den tidigare skolpolitiken kastades i papperskorgen och i stället skulle skolorna börja konkurrera om eleverna. I en stimulerande tävlan mellan kommunala och privata skolor skulle de bästa skolorna vinna de flesta eleverna. Det skulle driva fram högre kvalitet, ökat inflytande för föräldrarna, en ökad ekonomisk effektivitet, en rad nya pedagogiska modeller och högre löner till lärarna.

Skolpolitiken lades om totalt. Från att tidigare ha syftat till att skillnaderna mellan skolor skulle vara så små som möjligt inriktades skolpolitiken på att driva fram skillnader. Hela systemet, från det fria valet av skola, de fristående skolorna och skolpengen till antagningen av elever, etableringsfriheten för fristående skolor och aktiebolagen, medverkar till att driva fram *skillnader* mellan elever och skolor.

I dag vet vi att de verkliga effekterna blev de omvända mot vad marknadsförespråkarna lovade. När det fria skolvalet och konkurrensen om eleverna har styrt blir resultatet sjunkande kunskaper för de svagaste elevgrupperna, skolsegregation, betygsinflation, höjda kostnader, konkurser, oseriösa skolhuvudmän samt förlusten av offentlighet och insyn. Systemsiftet har fått förödande konsekvenser för den svenska skolan.

Men hur kunde ett av världens bästa skolsystem kunde rivas ner och ersättas med ett helt oprövat? Och varför gjorde Socialdemokraterna inget när de hade chansen efter valsegern 1994?

Det finns inga korta svar på dessa frågor utan det är många orsaker som samverkar när det sker en sådan total omvälvning av skolpolitiken i ett land så som skedde i Sverige. En djup ekonomisk kris, tidsandan, internationella trender, förslagna politiker, naiva politiker, kuppliknande beslutsformer och en rad tillfälligheter. Det går att avskaffa ett av världens mest framgångsrika skolsystem över en natt – just det skedde faktiskt i Sverige i början av 1990-talet. I denna rapport berättar vi hur det gick till.

I dag vet vi att de verkliga effekterna blev de omvända mot vad marknadsförespråkarna lovade.

BAKGRUND – FRÅN LIKVÄRDIG SAMHÄLLELIG SKOLA TILL SEGREGERAD MARKNADSSKOLA

Efter närmare hundra års politisk kamp för en sammanhållen och likvärdig skola infördes den svenska grundskolan i början av 1960-talet. Den var ett resultat av ett nära samarbete mellan Socialdemokraterna och Folkpartiet. Samtidigt som grundskolan infördes skedde en snabb samhällsomvandling av Sverige. Ekonomin gick på högvarv och hundratusentals flyttade från glesbygden till städerna för att arbeta. Även arbetskraftsinvandringen var omfattande. Denna folkomflyttning skapade en lång rad problem som påverkade skolan. De nya förortsskolorna hade många gånger en mycket tuff uppgift och det var problem med ordningen på många skolor.

Att bygga upp en grundskola där alla elever undervisas tillsammans är ingen lätt uppgift. Trots det hävdade sig den svenska grundskolan mycket väl i de jämförande internationella studierna som genomfördes fram till och med 1990-talet. I rapporten *Internationella studier under 40 år*, har Skolverket sammanfattat de svenska elevernas resultat från 1964 till och med 2003. I sju av tretton studier låg de svenska eleverna klart över medelnivån och i ytterligare fyra låg de på medelnivå. Endast två rapporter visade på svaga resultat.

Särskilt bra var eleverna i läsförståelse där de var bäst i världen i flera undersökningar. Kunskaperna i de naturvetenskapliga ämnena var något svagare men i de flesta studier låg eleverna på medelnivå eller strax över. Det stora problemet var matematiken där eleverna hade mycket svaga resultat fram till 1995 då de presterade på den internationella medelnivån. Den sammanhållna grundskolan lyckades mycket bra med kunskapsuppdraget i jämförelse med andra länder fram till och med 1990-talet.¹

Kanske var de svenska elevernas resultat ännu bättre. Skolverkets rapport *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?* från 2009 visade att de svenska eleverna var yngre än eleverna från andra länder i flera av undersökningarna. Justeras resultaten efter ålder förstärks den positiva bilden.²

Den svenska grundskolan lyckades även med likvärdighet fram till och med 1990-talet. Det var små skillnader mellan skolor och elever när resultaten mättes. Den sammanhållna skolan klarade både de svagaste och de starkaste elevgrupperna jämförelsevis bra. I rapporten ovan har

¹ *Internationella studier under 40 år*. Skolverket 2004.

² *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?* Skolverket 2009.

Skolverket sammanfattat den naturvetenskapliga undersökningen SISS 1983 med orden:

”Återigen var slutsatsen att lågdifferentierade skolsystem som det svenska inte missgynnar de mest studiebegåvade eleverna. En annan slutsats var, liksom tidigare, att lågdifferentierade skolsystem ’lyfter’ de svagt och genomsnittligt studiebegåvade elevernas kunskapsnivå.”³

Trots dessa goda resultat avskaffades den sammanhållna och likvärdiga grundskolan i början av 1990-talet och ersattes med en ny variant av urvalsskola som skulle styras med helt oprövade marknadsprinciper. Denna skolpolitik lanserades i programmet *Ny start för Sverige* av Moderaterna och Folkpartiet på våren 1991. Där slog de fast att den offentliga sektorn skulle öppnas för privata företag.

”Ett självklart inslag i en politik för avreglering av den offentliga sektorn är att bidragsvillkor m.m. utformas så att de uppmuntrar tillkomsten av privata alternativ. Vi vill därför att enskilda alternativ inom exempelvis barnomsorg, sjukvård, äldreomsorg och utbildning skall få samma ekonomiska villkor som kommunala. Detta leder inte bara till mer konkurrens och ökad valfrihet utan öppnar också för nyföretagande inom ett brett område av tjänster där småföretag har särskilt stora möjligheter att tillfredsställa konsumenternas önskemål.”⁴

I regeringsförklaringen lades grundprinciperna för systemskiftet fast. Det offentliga skulle stå för finansiering och kontroll medan utförandet och driften av verksamheterna skulle läggas ut på privata företag. När det gällde skolpolitiken sade Carl Bildt:

”Skol- och utbildningspolitiken inriktas på att stärka Sverige som en kunskapsnation. Under 1990-talet skall vi skapa Europas bästa skola. Alla ges rätt att fritt välja skola. De offentliga bidragen skall i princip följa eleven.”⁵

Målsättningen om att skapa Europas bästa skola var en märkligt låg ambitionsnivå. Sverige placerade sig i den absoluta världstoppen i de flesta av de internationella studierna. Man kunde med fog hävda att den svenska skolan redan var bland de bästa i Europa eller till och med bland de bästa i världen.

Men det tyckte uppenbart inte Moderaterna. De hade ihärdigt och länge kritiserat skolan för att den gav för dåliga kunskaper och för att det inte var någon ordning och reda. De var helt övertygade om att deras kritiska bild av skolan var sann. Moderaterna var också övertygade om att den marknadsstyrda skolpolitiken med fritt skolval, skolpeng och privata alternativ skulle lyfta skolresultaten. Därför

³ *Internationella studier under 40 år*. Skolverket 2004.

⁴ *Ny start för Sverige*. Moderaterna och Folkpartiet 1991.

⁵ Regeringsförklaringen 1991.

myntade de parollen om att skapa Europas bästa skola. Budskapet var att den nya regeringen skulle göra en kraftfull satsning för att höja elevernas kunskaper.

Inför valet 1994 lovade Socialdemokraterna att rätten att välja skola skulle vara kvar men de ville avskaffa skolpengssystemet som de menade överkompenserade de fristående skolorna. Valet vanns av Socialdemokraterna och tillsammans med Vänsterpartiet hade regeringen en majoritet i riksdagen. Men efter valet gjorde den socialdemokratiska regeringen två blocköverskridande överenskommelser som innebar att systemet med skolpeng blev kvar och att ersättningen höjdes från 85 till 100 procent av kommunens kostnad för en normalelev. Dessa överenskommelser satte kraftig fart på tillväxten av fristående skolbolag och skolkoncerner.

ORSAKER TILL SYSTEMSKIFTET

I avhandlingen *Från likvärdighet till marknad* diskuterar Mattias Börjesson orsakerna bakom det svenska skolpolitiska systemskiftet. Börjesson visar på tre stora skolpolitiska systemskiften som skett i den svenska skolpolitiken.

- Det första var etableringen av folkskola och läroverk på 1800-talet.
- Det andra var etableringen av en enhetlig grundskola och en integrerad gymnasieskola under efterkrigstiden.
- Det tredje var införandet av marknadsstyrning av skolan under 1990-talet.

Dessa tre systemskiften innebar mycket omfattande och principiella förändringar av skolsystemen, och då skolan är ett mycket trögrörligt system krävs det att det föreligger extraordinära samhälleliga omständigheter för att ett systemskifte ska kunna genomföras, menar Mattias Börjesson.⁶

Frågan är då vilka de extraordinära förhållanden var som rådde under åren runt 1990 och som gjorde att detta mycket långtgående systemskifte kunde genomföras? Det finns bara ett land i världen som genomfört ett liknande systemskifte där offentligt finansierade vinstdrivna aktiebolag tillåtits att driva grundskolor och det är Chile. Det skedde under en stenhård militärdiktatur, utan demokratiska fri- och rättigheter och utan normala konstitutionella begränsningar. I Sverige genomfördes ett i stort sett likadant systemskifte i en av världens mest utvecklade och stabila demokratier.

⁶ Mattias Börjesson. *Från likvärdighet till marknad. En studie av offentligt och privat inflytande över skolans styrning i svensk utbildningspolitik 1969–1999*. Örebro universitet 2016.

Nyliberalismens genomslag i politiken

En förklaring till systemskiftet är att förändringarna av den svenska skolpolitiken var en del av de politiska trender som svepte över västvärlden under 1980- och 1990-talen. I Storbritannien privatiserade Margaret Thatcher en rad statliga företag och många länder följde efter. I Sverige avreglerades bank- och finansmarknaderna och flera statliga företag, till exempel SSAB, privatiserades. De statliga monopolerna inom tv och telefoni utmanades av Kinnevik och flyg, taxi och järnvägstransporterna avreglerades. Sverige gick med i EU och kampen mot inflationen fick högsta prioritet samtidigt som kampen mot arbetslösheten nedprioriterades. När de kommunistiska länderna föll samman följde en omfattande privatiseringsvåg i dessa länder. Marknadens principer med konkurrens, privatisering och dess betoning på ekonomi kom att dominera politiken i världen och Sverige.

Fredagen den 23 november 1984 steg Olof Palme upp i talarstolen på Saf-kongressen på Svenska Mässan i Göteborg. Han förväntades tala om den roll som det privata näringslivet skulle kunna ha i den offentliga sektorn. Safs ordförande, Ulf Laurin, hade tagit upp frågan tidigare på kongressen och han värdjade om att det skulle bli möjligt för privata företag att kunna erbjuda offentlig service.

”Det går ju bra i sophanteringen, sade Ulf Laurin, hälften av Sveriges sopor hanteras av privata entreprenörer.”⁷

Men Palme var helt avvisande:

”Det är skillnad mellan sophämtning och barnomsorg, började Olof Palme. Han avbröts då av ett samfällt buande från den tusen man starka skaran av åhörare, eller rättare sagt företagare.”⁸

Olof Palme vägrade jämföra sopor med barn. Han kunde möjligen tänka sig att sophämtning kunde utföras i privat regi, men aldrig omvårdnaden om små barn. Han hänvisade till erfarenheter från USA:

”När det gäller omsorgen om barnen så är det barnens bästa som skall stå i förgrunden ... jag har studerat till exempel hur det är i Amerika ... Det drivs som ett landsomfattande företag, det är väl ändå SAF:s principer. Daghemmen är oerhört centraliserat, kallas för Kentucky Fried Children av en del. Resultaten för barnen är dåliga, därför att de kommer i andra hand.”⁹

⁷ Svenska Dagbladet 24/11 1984.

⁸ Dagens Nyheter 24/11 1984.

⁹ Karin Svanborg-Sjövall. *Kentucky Fried Children? Om den svenska valfrihetens rötter – och dess fiender*. Timbro 2011.

Förändringarna av den svenska skolpolitiken var en del av de politiska trender som svepte över västvärlden under 1980- och 1990-talen.

Saf hade länge drivit frågan om att det privata näringslivet skulle få driva företag i den offentliga sektorn, men under 1980-talet tog det arbetet ordentlig fart. Bakgrunden var de förändringar som skett i samhället. Sverige hade haft en mycket snabb tillväxt av den offentliga sektorn under 1960- och 1970-talen. Skolan, vården och omsorgen byggdes ut mycket kraftigt och finansierades med 1960-talets starka samhällsekonomi, skattehöjningar och den nya moms. Men de goda tiderna varade inte i evighet. Under den andra hälften av 1970-talet medförde konkurrensen från omvärlden och en ekonomisk kris att staten fick stora budgetunderskott.

Det ledde till en omsvängning i den politiska debatten. Den offentliga sektorn fick hård kritik för att den var för stor, för byråkratisk, för dyr och för ineffektiv. Den fick även kritik för att den inte var lyhörd inför medborgarnas önskemål. Den offentliga sektorn kallades för den "ofantliga sektorn" och den liknades vid en gökunge som lade beslag på allt och trängde ut det privata näringslivet. Dessutom blev allt fler tveksamma till de standardlösningar som samhället erbjöd och det uppstod en debatt om andra mer individuella lösningar. Begreppet den nya individualismen lanserades.

Det fanns fog för kritik. Det var ibland svårt att få en läkartid på en vårdcentral och det saknades platser i förskolan. Statens och kommunernas inflytande hade vuxit på många områden och det var ibland fyrkantigt och stelbent. Den offentliga sektorn hade problem.

De skarpaste kritikerna av den offentliga sektorn hade en rad förslag på vad man skulle göra för att lösa problemen. Om den offentliga sektorn organiserades och drevs på samma sätt som företag i det fria näringslivet, skulle allt lösa sig. En ny politisk idéströmning, som brukar kallas nyliberalism, lanserades bland annat av OECD. De nyliberala idéerna fick ett brett genomslag främst bland ekonomer och politiker.

Svenska Arbetsgivareföreningen, Saf (i dag Svenskt Näringsliv), som sedan Saltsjöbadsavtalet 1938 hade varit inriktad på att finna samförstånds lösningar, förändrade sin politik från och med 1980-talet. De menade att staten hade övergivit den politik där parterna på arbetsmarknaden skulle lösa sina frågor, när riksdagen hade beslutat om de nya arbetsmarknads lagarna, medbestämmandelagen mbl och lagen om anställningsskydd las, på 1970-talet. Saf var också mycket kritisk till förslaget om löntagarfonder som då diskuterades. I det läget passade de nyliberala idéerna mycket bra för Saf. De lade om sin politik i nyliberal riktning, som resulterade i en kampanj för valfrihet och avregleringar och för att öppna välfärdssektorn för privata företag. I boken *Så föll den svenska modellen* beskriver Björn Elmbrant de viktigaste besluten på Saf-kongressen 1980.

● Näringsfrihet ska införas i grundlagen.

- Privata arbetsförmedlingar.
- Effektiviseringar av den offentliga sektorn.
- 50 procents marginalskatt.
- Bort med radio- och tv-monopolet.
- Alternativa skolor, skolpeng.
- Ökad konkurrens med offentlig sektor.
- Ändringar i mbl och turordningsregler i las.
- Se över hela sjukförsäkringssystemet.¹⁰

I dag kan vi konstatera att kampanjen blev extremt framgångsrik – samtliga punkter har genomförts mer eller mindre till fullo.

I en debattartikel i Dagens Nyheter i maj 1991 presenterade organisationen *Den Nya Välfärden* sin syn på hur de ville förändra den offentliga sektorn och välfärden. Den Nya Välfärden hade bildats 1988 av Patrik Engellau och Rune Berggren.

”● Statens bidrag till kommunerna får disponeras helt fritt. (På sikt bör statsbidraget ersättas med ett mellankommunalt utjämningsystem.)

● Staten skär rejält i de regelsamlingar varmed de styr kommunerna.
● Kommunerna skiljer på sin roll som myndighetsutövare och sin roll som serviceproducenter.

● Kommunerna separerar politikernas roll som medborgarföreträdare (alltså som beställare och finansiär av service) från rollen som arbetsgivare (och därmed som representant för de anställda).

● I så stor utsträckning som möjligt ska medborgarna, inte politikerna, välja serviceproducent. Till exempel bör föräldrarna ha rätt att på kommunens bekostnad skicka sina barn till den (av staten godkända) skola de själva väljer.

● Kommunerna åläggs att varje år redovisa prislappar på all kommunal service.

● Enskilda producenter får rätt att tävla på lika villkor med kommunala egenregiproducenter.

Endast med den sortens politik kan vi rädda välfärden.”¹¹

Undertecknare är Patrik Engellau samt företrädare för Saf, näringslivet, politiker och ett antal kommunala förvaltningschefer.

Punkterna i artikeln visar grunderna i den politik som sammanfattande brukar kallas för new public management (NPM) och som sedan kom att slå igenom på bred front både i den statliga skolpolitiken och i ett stort antal kommuner.

Grundtankarna i NPM utgår från att man applicerar en marknadssyn på de offentliga verksamheterna. Man ser ingen skillnad mellan en

¹⁰ Björn Elmbrant. *Så föll den svenska modellen*. 1993.

¹¹ Dagens Nyheter 22/5 1991.

demokratiskt styrd offentlig verksamhet och en affärsverksamhet. De offentliga verksamheterna ska styras och ledas efter affärsmässiga marknadsprinciper. Det innebär mål- och resultatstyrning, olika beställar- och utförarmodeller, bolagisering, konkurrensutsättning, entreprenadlösningar och privatiseringar. NPM innebär även att ekonomiska faktorer får en mycket stor tyngd i verksamheten. Den öppenhet och insyn som råder i en demokratiskt styrd offentlig verksamhet ersätts med sekretess. Till NPM hör också att man inför en utvärdering som inriktas på det som är enkelt att mäta.

Björn Elmbrant har en sammanfattande beskrivning över vad som kännetecknar nyliberalismen.

- ”1. Politikerna är klantskallar som snavar omkring i ekonomin som elefanter i en porslinsbutik. På grund av sin önskan att bli omvalda vågar de bara fatta populära beslut. Det är inte kapitalismen som skapar olika tillkortakommanden i ekonomin som depression och arbetslöshet utan allt för mycket politisk klåfingrighet. Kapitalismen ska därför lämnas i fred så mycket som möjligt, för då fungerar den bäst.
2. Det enda staten ska göra är att sätta upp ett antal normer, där den viktigaste är att inflationen hålls nere. Det sker genom en sträng sparsamhet med allmänna medel, en nedbantad offentlig sektor och så låga skatter som möjligt. Aktiv konjunkturpolitik à la Keynes betraktas som ett dödligt gift. Stora skattesänkningar är självfinansierade eftersom människor då arbetar mer och därmed betalar mer i skatt.
3. De regleringar som finns för banker, flyg, taxi, läkare och annat näringsidkande ska avskaffas. Offentliga monopol som post och televerk ska privatiseras. Har man kvar en offentlig verksamhet ska marknadsekonomins principer om konkurrens och prissättning tillämpas även på den.
4. De fattigas problem löses inte genom socialförsäkringar och fattigdomsprogram utan genom att de välståndsbildande krafterna högre upp i samhället sätter sådan fart på kapitalismen att också de sämre ställda får del av välståndet. Detta kallas för nedsipplingsteorin.
5. Stora organisationer, till exempel fackföreningar, är marknadsstörningar och en farlig korporativism, vars betydelse bör reduceras så mycket som möjligt.
6. Utvecklingen är lagbunden och närmast vetenskaplig. Förr eller senare kommer de icke-liberala systemen att kollapsa genom sina inre motsägelser.”¹²

Om man gjorde som nyliberalerna föreslog och konkurrensutsatte de

¹² Björn Elmbrant. *Så föll den svenska modellen*. 1993.

offentliga verksamheterna, skulle det leda till att nya idéer kom fram. Dessutom skulle kvaliteten på verksamheterna höjas, samtidigt som kostnaderna kunde sänkas.

Socialdemokraterna positiva till valfrihet

När den offentliga sektorn expanderade under 1960- och 1970-talen var centralstyrningen hård. Det starka samhället skulle byggas. Men efter ett tag uppstod en motreaktion och allt fler tyckte att staten lade sig i för mycket. De centrala lösningarna fungerade inte alltid väl, och de fick alltmer kritik. Den socialdemokratiska regeringen insåg att något måste göras och tillsatte en särskild minister, Bo Holmberg, med uppgiften att minska byråkratin och förnya den offentliga sektorn. En huvudtanke med hans arbete var att stärka den lokala demokratin genom olika brukar- och medborgarråd som skulle ge medborgarna ett ökat inflytande.

Inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet, SSU, fördes en hård debatt om hur man skulle komma till rätta med bristerna i den offentliga sektorn. En gruppering ville öka de enskildas makt inom de offentliga verksamheterna och kom med en rad förslag om självförvaltning, egenmakt, brukarinflytande och andra former. Ordet egenmakt lanserades av Tomas Eneroth och Karl-Petter Thorwaldsson och innebär att en individ ska känna att denne har makt över sin egen situation, sina arbetsuppgifter och sin närmiljö. Motståndarna ville ha en mer traditionell utveckling av välfärdstjänsterna.

Båda grupperingarna inom SSU var skarpa motståndare till de nyliberala idéerna som lanserades samtidigt och de bekämpade hårt det privata förskoleföretaget Pysslingen. Samtidigt fanns det beröringspunkter mellan förnyarna inom SSU och nyliberalerna. Båda riktningarna var kritiska till den starka staten och båda ville öka de enskildas makt och minska det centrala politiska inflytandet. De ville båda flytta över offentlig verksamhet till andra huvudmän. Förnyarna i SSU ville ha ideella huvudmän som stiftelser och kooperativ medan nyliberalerna ville ha privata aktiebolag.

Även om många inom socialdemokratin var kritiska till de nyliberala idéerna, fanns det några som omfamnade dem. En av dem var finansminister Kjell-Olof Feldt. Han ansåg att den ekonomiska utvecklingen krävde en omprövning av välfärden. Det skulle inte finnas pengar till att bygga ut den offentliga sektorn så som skett tidigare.

I boken *Samtal med Feldt* från 1984, där Berndt Ahlqvist och Lars Engqvist intervjuar Feldt, sade han:

”... som nu vill pröva privat drivna daghem, att dessa ska följa de regler som samhället ställer upp, de ska ta barnen ur kommunernas kö i den ordning som kommunerna bestämmer och de ska inordnas i

den kommunala daghemstaxan. Då har jag svårt att bli särskilt upphetsad.”¹³

Det var inte bara i frågan om valfriheten som Feldt var inspirerad av nyliberalismen. Det gällde i än högre grad den ekonomiska politiken, där han låg bakom flera av de stora avregleringar inom bank- och finanssektorn som regeringen genomförde under 1980-talet.

Även Ingvar Carlsson, som var vice statsminister 1982–1986, förespråkade en utökad valfrihet. På Socialdemokraternas partikongress 1984 presenterade han programmet *Framtiden i folkets händer*, ett förslag där medborgarna skulle kunna välja sjukvård, skola och daghem inom det kommunala systemet.

”Skolorna bör, genom samverkan mellan elever, föräldrar, lärare och övrig personal, få vidgad frihet att utveckla sådana särskilda specialiteter som musik, idrott eller teater, men också olika pedagogiska inriktningar. Därmed ska föräldrar och barn få ökad valfrihet inom ramen för en allmän och jämlik skola präglad av kvalitet och mångfald.”

”Valfriheten gäller inom den offentliga sektorn och får aldrig innebära att särskilda möjligheter öppnas för den som har råd att betala för sig. Tendenser till segregering måste motverkas med ökad kraft.”¹⁴

Kongressen antog programmet och förslagen om ökad valfrihet återkom 1988 när skolminister Bengt Göransson föreslog att valfrihet skulle införas i de kommunala skolorna. Dittills hade valfriheten varit begränsad till att eleverna kunde välja olika kurser inom en skola. Under 1989 beslutade riksdagen att valfriheten också skulle gälla val av en annan kommunal skola inom samma kommun.

”Elevs och föräldrars önskemål om val av skola skall så långt detta är praktiskt och ekonomiskt möjligt tillgodoses. Det bör ankomma på kommunen att avgöra formerna för hur val av skola skall ske.”¹⁵

De skolor som kunde bli aktuella för det fria valet var de skolor som profilerade sig på något sätt.

”Om det i en kommun – i enlighet med vad jag tidigare föreslagit – anordnas skolor med pedagogisk profilering eller skolor med profilering inom olika ämnesområden blir det naturligt att i framtiden i större utsträckning än i dag tillgodose elevs och föräldrars önskemål om att få välja en viss skola.”

Genom dessa olika profiler skulle den offentliga skolan möta den efterfrågan som fanns på pedagogiska alternativ och det skulle bidra till att minska intresset för de fristående skolorna.

¹³ Berndt Ahlqvist och Lars Engqvist. *Samtal med Feldt*. 1984.

¹⁴ *Framtiden i folkets händer*. Socialdemokraterna 1986.

¹⁵ Proposition om skolans utveckling och styrning. 1988/89:4.

Denna politiska omsvängning kom att sätta djupa spår under lång tid i den socialdemokratiska politiken. I boken *Lärdomar, personliga och politiska* har Socialdemokraternas förre partiordförande och statsminister Ingvar Carlsson beskrivit hur socialdemokratin påverkades.

”Vårt starka grepp om problemformuleringarna i svensk politik går förlorat. Vi pressas tillbaka i den ideologiska debatten, kommer alltför ofta på defensiven i dagspolitiska frågor och tvingas som minoritetsregering till uppgörelser med andra partier.”

”Underskattningen av nyliberalismen är ett av mitt livs största politiska misstag. Det är inte de enstaka valförlusterna som grämer mig mest utan att vi tappar initiativet i debatten om de långsiktiga målen, vilket samhälle vi vill bygga.”¹⁶

Det faktum att många ledande socialdemokrater anslöt sig till de nyliberala idéerna fick stor betydelse. Om Socialdemokraterna hade stått enade mot skolans marknadsutsättning hade den varit betydligt svårare att genomföra.

Maktutredningen jämnade marken

Den statliga *Maktutredningen* tillsattes 1985 av dåvarande vice statsminister Ingvar Carlsson. Uppgiften var att fördjupa kunskaperna om den svenska demokratins villkor, om medborgarnas möjligheter att påverka sina levnadsvillkor och om de faktorer som skapar makt att forma morgondagens Sverige.

I rapporten *Demokrati och makt i Sverige* som presenterades 1990, hävdade utredarna att medborgarna hade krav på ett större inflytande både i arbetslivet och över den offentliga sektorn.

”Medborgarnas förväntningar på personligt inflytande stiger snabbare än det faktiska handlingsutrymmet. Samhällsutvecklingen kännetecknas därför också av medborgerlig vanmakt. Fenomenet är märkbart inom samhällslivets olika områden.”

”Den offentliga sektorn är till stora delar uppbyggd enligt de standardiserade enhetslösningarnas princip.

Medborgarundersökningen visar att många som kommer i kontakt med den offentliga sektorn känner tyst vanmakt. Områden som skola och sjukvård kännetecknas av brist på valalternativ.”¹⁷

I maktutredningens sammanfattning pekade utredarna på att balansen mellan politiska beslut och de beslut som medborgarna kunde förfoga över själva behövde förändras.

”Vid ingången till 1990-talet är demokratidebatten av särskilt stor vikt eftersom det i många länder pågår en omprövning av vilken roll politiken och den offentliga sektorn bör spela i samhällslivet. En

¹⁶ Ingvar Carlsson. *Lärdomar, personliga och politiska*. 2014.

¹⁷ *Demokrati och makt i Sverige*. SOU 1990:44.

central fråga är vad som skall göras till föremål för kollektiva beslut och vad som bör överlåtas till den enskilde, till grupper av medborgare eller till autonoma institutioner utan löpande inblandning från den centrala statsmakten.

En huvudfråga när det gäller att finna en ny balans mellan en samhällscentrerad och en individcentrerad syn är hur man kan förena önskan om social trygghet på grundval av gemensamma ordningar med önskan om individuell valfrihet. Ytterst är detta en fråga om hur man kan kombinera fria personliga val med solidarisk gemenskap.” Maktutredningen såg det som att demokratin stärktes om medborgarna kunde besluta över flera av de frågor som låg på den politiska beslutsnivån. De såg inga större problem med, eller någon motsättning i, om makt skulle föras över från demokratiska beslut till enskilda. Det fördes ingen närmare diskussion om att välfärdstjänsterna skulle vara likvärdiga och tillgängliga för alla och att mer makt till enskilda skulle kunna gynna de redan starka grupperna i samhället. Inte heller tycktes öppenhet och insyn vara någon viktig fråga.

Även den statliga *Långtidsutredningen* var inne på liknande tankegångar. I bilagan *Utbildning för 2000-talet* skriver rapportförfattarna att:

”De förändringar som krävs är enligt vår mening inte marginella förbättringar eller bara mera pengar. Det som krävs är en ny skola med en helt ny pedagogisk inriktning, ny organisation, nya förväntningar på elever, nya roller för föräldrarna och en ny utbildning, nya mål och ny karriärgång för lärarna.”

”Vi menar att utbildningssystemet i sin helhet måste kännetecknas av genomgående principer för organisation och verksamhet som vilar på en grund av valfrihet och möjligheter till inläring i olika former.”¹⁸

Det är uppenbart att både Maktutredningen och Långtidsutredningen tagit intryck av 1980-talets nyliberala diskussioner och det var de inte ensamma om, alla påverkades mer eller mindre. Maktutredningens analyser och slutsatser kom att få stor påverkan på den debatt om valfrihet och privata alternativ till den offentliga sektorn som sedan följde de kommande åren.

Pysslingen öppnade dörren

Safs intresse för den offentliga sektorn bottnade i den stora mängd pengar som omsattes och de möjligheter till vinster som låg i företag inom vård, skola och omsorg. Därför arbetade man ihärdigt med att undanröja det politiska motstånd som fanns. I detta arbete samarbetade Saf med Moderaterna och Folkpartiet.

¹⁸ *Långtidsutredningen*. SOU 1990:14.

1980 bildade Saf företaget Managementgruppen (M-gruppen). Uppgiften var att utbilda företagsledare, att verka för en förnyelse av arbetslivet och att öppna den offentliga sektorn för privata företag. Efter det borgerliga valnederlaget 1982 rekryterades folkpartisterna Bert Levin och Thomas Berglund till M-gruppen. Bert Levin hade varit statssekreterare i den borgerliga regeringen och Tomas Berglund hade varit talskrivare åt partiledaren och statsrådet Ola Ullsten. Även Peter Örn, Lars Leijonborg och Lotta Edholm, samtliga folkpartister, anställdes av M-gruppen.

Levin och Berglund valde att börja med förskolan. För att få den nödvändiga kompetensen knöt de två välkända auktoriteter inom förskolan till sig som rådgivare, Ulla-Britta Bruun och Vanja Karlsson. Det var personer med högt anseende bland förskollärare och de gav legitimitet åt projektet som döptes till Pysslingen. Affärsidén var att erbjuda en förskola med hög kvalitet med utbildade förskollärare till ett lägre pris än de offentliga förskolorna.¹⁹²⁰

Levin och Berglund fick Electrolux att ställa upp med det kapital som behövdes. Men när storföretaget Electrolux började starta privata förskolor blev motreaktionerna starka. Socialminister Sten Andersson uttalade sig i hårda ordalag och regeringen svarade genom att stifta en ny lag ”Lex Pysslingen” som började gälla 1985. I korthet innebar den att de kommuner som tillät förskolor på entreprenad skulle mista motsvarande andel av statsbidraget.

De två första Pysslingen-förskolorna startades i Nacka 1986. Där var moderaten Erik Langby kommunalråd, och han hade kommit på ett sätt att kringgå ”Lex Pysslingen”. Metoden var att Nacka kommun slöt ett entreprenadavtal med Pysslingen där kommunen stod för personalen och Pysslingen tillsatte chefen. På så sätt kunde man behålla de statsbidrag som Lex Pysslingen stoppat om man hade startat en rent privat förskola.

Pysslingen lyckades driva verksamheten till något lägre kostnader än den kommunala. När det samtidigt var stor brist på kommunala förskoleplatser, kom det till en början hårda motståndet av sig. Pysslingen öppnade dörren för privata företag i välfärden.

Drevdagens skola symbol för offentlig maktfullkomlighet

Under 1980-talet började förslagen om valfrihet och bättre villkor för de fristående skolorna att diskuteras. I den debatten kom kampen om Drevdagens skola i Älvdalen att få stor betydelse. Kommunen beslöt

¹⁹ Pysslingen 1984–1997. <http://www.pysslingen.se/media/PYSSLINGEN/webbpysslinghistoria1984-1997.pdf>.

²⁰ Karin Svanborg-Sjövall. *Kentucky Fried Children? Om den svenska valfrihetens rötter – och dess fiender*. Timbro 2011.

1983 att skolan skulle läggas ner och att eleverna skulle gå i Idre som låg 2,5 mil från Drevdagen. Men det accepterade inte byborna, de höll barnen hemma och började driva skolan på egen hand med hjälp av insamlingar och gåvor. Skolstriden i Drevdagen varade under hela 1980-talet och fick stort utrymme i media. Drevdagsskolan diskuterades även i riksdagen, och den kom att påverka synen på fristående skolor. Denna skolkonflikt visar på den fyrkantighet och kompromisslöshet som präglade den offentliga sektorn vid denna tid.

En annan skolstrid som kom att påverka skolpolitiken handlade om en privat Waldorfskola i Norrköping. I slutet av 1989 hade skolan allvarliga ekonomiska problem och kommunen fick gå in med pengar så att undervisningen kunde fortsätta läsåret ut. Därefter menade kommunen att skolan skulle bli en del av den kommunala skolorganisationen så att kommunen fick statsbidrag för de 200 eleverna. Enligt Norrköpings kommun skulle skolan garanteras stor frihet inom den kommunala skolorganisationen.

Men den lösningen ville inte Waldorfskolans ledning gå med på, utan valde att lägga ner skolan. Enligt Ingegerd Wärnersson, som då satt i utbildningsutskottet för Socialdemokraterna, startade Waldorfskolans nedläggning en diskussion om de privata skolornas ekonomiska och övriga villkor som kom att påverka de förslag om fristående skolor som sedan kom i början av 1990-talet.

I den diskussionen passade de nyliberala idéerna väl in. Den amerikanska nyliberala ekonomen Milton Friedman hade redan 1955 presenterat ett förslag där föräldrar skulle få statliga checkar för att kunna välja skola. Det skulle göra det möjligt för privata skolor att verka på samma villkor som de offentliga. På en fri marknad är producenterna lyhörda för konsumenternas önskemål och det leder till högre kvalitet, menade han.²¹

Under 1980-talet vidareutvecklades Friedmans idéer om ett checksystem av två amerikanska statsvetare, John Chubb och Terry Moe. Den fria konkurrensen om eleverna skulle gynna de skolor som hade högre kvalitet och som tillämpade ny pedagogik. Skolor med dålig kvalitet skulle däremot tappa elever och resurser. På sikt skulle denna marknadsdynamik leda till att kvaliteten skulle höjas i hela utbildningssystemet och att dåliga skolor tvingades lägga ner, menade Chubb och Moe. Valfriheten var ett medel för att bryta det offentliga utbildningsmonopolet. Genom att föräldrarna fick en fiktiv skolcheck skulle de kunna välja andra skolor än de offentliga.

Idén om ett checksystem utvecklades sedan av tankesmedjan Den Nya Välfärden i broschyren *Skolpeng hösten 1992 En handlingsplan för kommunerna*, med Patrik Engellau som redaktör.

²¹ Bo Rothstein, Paula Blomqvist. *Välfärdsstatens nya ansikte*. 2008.

”Ett problem är att det inte har funnits någon genomtänkt plan för hur kommunen ska genomföra systemskiftet, alltså övergången från ett system där kommunala myndigheter väljer skola till barnen till ett system där föräldrarna väljer skola. Denna skrift är en plan för ett sådant systemskifte. Skiften är avsedd i huvudsak för politiker och tjänstemän i kommunerna, men också för medborgare som vill utöva sin demokratiska rättighet att påverka kommunpolitiken i den riktning de önskar.”²²

Broschyren kom att få stor betydelse för den borgerliga regeringens skolpolitik och den kom till stor användning i många kommuner.

Hård borgerlig kritik mot den sammanhållna grundskolan

Den svenska sammanhållna grundskolan, där barn från samhällets alla olika klasser och grupper undervisades tillsammans, hade en bred uppslutning i riksdagen när beslutet togs. Men det fanns en underliggande kritik och ett missnöje från en del grupper i samhället. Den kritiken tog fart under 1980-talet då grundskolan kritiserades hårt för att eleverna fick för dåliga kunskaper.

Den 31 maj 1979 publicerades en annons i Dagens Nyheter med rubriken ”Upprop” som handlade om att skolan inte längre satsade på kunskaper.

”Den nuvarande skolpolitiken är djupt oroande. Kunskaperna står inte längre i centrum. Detta motsätter vi oss. Vi vill satsa på kvalitet i kunskapsstillväxten. Till kunskap finns inga genvägar. Den enda vägen dit går över gedigna ämneskunskaper. Att satsa på kvalitet i skolarbetet innebär därför inte att på ett diffust sätt utgå från den så kallade verkligheten eller elevernas direkta erfarenheter eller spontana intressen utan istället att undervisa om den allmänna erfarenhet som ryms i vårt kulturarv.”²³

Annonsen var undertecknad av drygt 60 personer varav flera kända författare och kulturpersonligheter. Jan Myrdal, Allan Fagerström, Lars Gustafsson, Nils Bejerot och Nils Elvander hade skrivit under tillsammans med en lång rad lärare och ett par elever. Även Hasselakollektivet hade undertecknat. Annonsen hade satts in av *Föreningen för Kunskap i Skolan* som oftast kallades för *Kunskapsrörelsen*. De slog också fast var ansvaret för utveckling låg:

”Politikerna och de politiska partierna har förlorat greppet över skolfrågorna. Främst kan den tidigare socialdemokratiska regeringen anklagas för att den övergav folkbildningsidealet och överlät skolfrågorna till SÖ och de pedagogiska institutionerna.”

²² *Skolpeng hösten 1992 En handlingsplan för kommunerna*. Den Nya Valfärden.

²³ Dagens Nyheter 31/5 1979.

Kunskapsrörelsens åsikter fick stort genomslag på de borgerliga tidningarnas ledarsidor. Den 17 december 1990 hade till exempel Svenska Dagbladet ”Avveckla flumskolan” som rubrik på sin huvudledare.

”I årtal har larmrapporterna duggat tätt. Ingenting fungerar som det skall. Problemen handlar om allt från disciplinproblem, vandalisering, förfallna skolbyggnader och trasiga böcker till oförmåga att ens lära ut de mest grundläggande basfärdigheter till många elever.”²⁴

Ledaren avslutades med att föreslå absoluta betyg, preciserade kunskapskrav, betoning av baskunskaper samt välutbildade och engagerade lärare. Svenska Dagbladet ville också öka föräldrarnas engagemang genom att införa en ”skolpeng” där statsbidraget skulle gå direkt till föräldrarna och som skulle göra att de kunde välja den skola de önskade.

Anne-Marie Pålsson, som var riksdagsledamot för Moderaterna fram till 2010, beskriver i dag hur uppfattningen om skolan var bland många borgerliga väljare.

”Man ogillade den svenska skolpolitiken. Tyckte att den stelnat i sina former och behövde vitaliseras. Den tillät inga alternativ eller alternativa pedagogiska former. Klassrummen upplevdes av många som stökiga utan riktig ordning och reda. Begåvade elever fick inte heller den uppmuntran som föräldrarna ansåg dem vara berättigade till. Jag tror att missnöjet med den svenska skolan som sådan var pådrivande bakom friskolereformen i minst lika stor grad som föreställningen om att konkurrens skulle vara det bästa.”

Det faktum att Moderaterna lanserade parollen att skapa Europas bästa skola samtidigt som de internationella studierna visade att den svenska skolan var bland de bästa i världen, visade hur de tänkte. De var helt övertygade om att den svenska skolan verkligen var dålig och att den inte klarade sitt kunskapsuppdrag.

När Beatrice Ask presenterade den första propositionen om skolpengen under våren 1992 hade hon en debattartikel på Brännpunkt i Svenska Dagbladet där hon kritiserade den sammanhållna enhetsskolan.

”Det övergripande målet för den socialdemokratiska skolpolitiken var under lång tid att skapa den så kallade enhetsskolan. Skolorna likriktades och statsbidragen drogs in. Fristående skolor blev en marginell företeelse i ett skolväsende som till allt väsentligt dominerades – och alltjämt domineras – av offentligt ägda och drivna skolor. Idéerna om den strängt centralt styrda enhetsskolan var fel från början.”²⁵

²⁴ Svenska Dagbladet 17/12 1990.

²⁵ Svenska Dagbladet 5/4 1992.

I en intervju en månad senare sade Beatrice Ask att den nya skolpolitiken syftade till att avskaffa idéerna om den sammanhållna offentliga grundskolan.

”Detta är en strukturell reform som en gång för alla gör slut på de kollektivistiska idéerna om en likriktad enhetsskola. Nu väntar en ny tid för skolan. Nya läroplaner, ett nytt betygssystem, en ny lärarutbildning och nu också en rättighet för föräldrar att själva välja skola för sina barn. Så skapar vi Europas bästa skola.”²⁶

Inga utredningar och minimal diskussion inför systemskiftet

Enligt Bildtregeringen skulle en stimulerande tävling mellan kommunala och privata skolor leda till att de bästa skolorna skulle vinna de flesta eleverna, och det skulle driva fram en ökad effektivitet och högre kvalitet. Konkurrensen skulle även driva fram smartare och mer ekonomiskt effektiva lösningar som sedan spreds vidare till alla skolor.

De antog också att reformerna skulle leda till en ökad mångfald med en lång rad olika utförare och pedagogiska modeller att välja mellan. Det i sin tur skulle även påverka den kommunala verksamheten i positiv riktning. Föräldrarna skulle också få ökade möjligheter att påverka skolan som skulle bli mer lyhörd för deras åsikter. Detta sågs som att demokratin stärktes. Slutligen antog regeringen att de anställda skulle få bättre arbetsvillkor och löner genom den konkurrens som skulle uppstå om arbetskraften.

Man kan fråga sig vilket stöd Bildtregeringen hade för att dessa mycket stora förhoppningar skulle kunna infrias. Gjordes det några utredningar och undersökte man konsekvenserna av förändringarna? Det står ingenting om några utredningar i de propositioner som föregick besluten och det skedde ingen försöksverksamhet.

Odd Eiken, som var statssekreterare på utbildningsdepartementet för moderaterna under åren 1991–1994, säger i dag att det gjordes departementspromemorior om hur systemet skulle utformas. I en intervju i arbetet med denna rapport får Eiken frågan om det gjordes några konsekvensbeskrivningar eller analyser av effekterna, och svarar:

”Nej, det gjordes inte.”

Inte heller Ulf P Lundgren, dåvarande chef på Skolverket, kan i en intervju minnas att det gjordes några utredningar om vad det innebar att marknaden skulle styra skolan. Han nämner att Skolverket hade problem med godkännandet av de nya fristående skolorna och att det särskilt gällde skolor med religiös inriktning. Men det gjordes inga utredningar och han minns inte heller att det fördes någon diskussion om vad den nya marknadsinriktningen skulle föra med sig.

²⁶ Svenska Dagbladet 4/5 1992.

Vad innebär det fria valet av skola och konkurrensen om eleverna? Vad innebär det att styra med skolpengen, där resurserna fördelas per elev samma dag som eleven byter skola, jämfört med det gamla systemet där resurserna fördelades till en klass för ett läsår i taget? Vad innebär det att kommunerna förlorade rätten att besluta om sin skolorganisation? Hur kommer likvärdigheten att påverkas? Dessa frågor fanns inte i debatten.

Det fördes heller ingen diskussion eller gjordes några utredningar om att aktiebolagen släpptes in i skolan.

Det fördes heller ingen diskussion eller gjordes några utredningar om att aktiebolagen släpptes in i skolan. Även det en mycket stor och principiell fråga. Under våren 1992 hade tidningen Skolvärlden en ledare där de tog upp den nya formen av skolhuvudmän, skolor i aktiebolagsform. Ledaren pekar på ett antal tänkbara problem med aktiebolagsskolor. Kan de bedriva myndighetsutövning? Hur går det med allmänhetens insyn? Avgifter utöver skolpeng? Hur ska det gå för elever som har problem av olika slag? Många frågor men inga svar, konstaterade Skolvärlden.²⁷

Odd Eiken, som var statssekreterare under Beatrice Ask, beskriver i den ovannämnda intervjun hur regeringen diskuterade kring aktiebolagen.

”Det var möjligt redan tidigare att ha aktiebolag i skolan, vilket också förekommit för exempelvis fristående industriskolor, och det var ingen som uppfattade det som ett problem. Den juridiska formen för de fristående skolorna var ingen diskussionsfråga som jag kan påminna mig.”

Regeringen räknade med att aktiebolagen skulle bli en viktig del av skolmarknaden och att det skulle uppstå skolkoncerner, säger Odd Eiken.

”Ja, det var en möjlig utveckling, men vi kunde ju lika lite som någon annan förutse exakt vad som skulle hända, hur stor sektorn skulle bli och vad som skulle hända på 25 års sikt. Men däremot att det skulle uppstå skolor i bolagsform eftersom det finns så starka argument för aktiebolag, det insåg vi. Det skulle leda till att skolsektorn tillfördes kapitalinvesteringar och det var också en förhoppning vi hade.”

Odd Eiken anser att det är stora fördelar med att driva en verksamhet i aktiebolagsform.

“Skolverksamhet, som alla andra verksamheter, när den konsolideras är det stora fördelar att göra det i en kedjeform. Det är mycket effektivare. Man gör samma sak år ut och år in. Man kan ha flera gemensamma funktioner som back-office-funktioner, IT-stöd,

²⁷ Skolvärlden 28/1992.

ekonomi och sådant. Man kan låta de enskilda skolenheterna koncentrera sig på det pedagogiska. Det finns goda argument för att skapa kedjor av flera verksamheter och flera enheter.”

Frågan om skattefinansierade vinstdrivna aktiebolag var en fråga av yttersta principiell vikt som borde ha föregåtts av ordentliga utredningar och en genomgripande debatt. Med undantag för Odd Eiken är det ingen av de personer som intervjuats för denna rapport som säger sig minnas att frågan om aktiebolag över huvud taget diskuterades.

I radioprogrammet *God morgon, världen!* från 2017 beskrev Gunnar Goude från Miljöpartiet att frågan om stora skolföretag som kunde göra stora vinster inte fanns med i debatten.

”Frågan var överhuvudtaget inte på tapeten utan det gällde möjligheten för fristående skolor att bedriva försök med olika pedagogiska metoder som sedan skulle komma andra skolor till del. Däremot att de skulle börja driva det här för att tjäna pengar, det var aldrig uppe. Inte i ett enda riksdagsmöte och inte i utskott.”²⁸

Aktiebolagen smögs in i skolan utan debatt och utan utredningar, plötsligt bara fanns de där.

Man brydde sig heller inte om att se på den internationella forskning som fanns om skolkonkurrens och valfrihet. I en intervju i *Lärarnas tidning* sammanfattade Sverker Lindblad, professor i pedagogik i Göteborg, forskningsläget redan 1994.

”Men med stöd i den internationella forskningen vågar jag påstå att valfrihet och konkurrens mellan skolor inte behöver leda till högre kvalitet. Tvärtom, de negativa effekterna är så påtagliga att vi inte kan blunda för dem. Det är anmärkningsvärt att de ivrigaste valfrihetsförespråkarna inte tar till sig de internationella erfarenheter som finns.”

Han fortsatte:

”Resultatet av den här forskningen pekar på några tydliga tendenser. För det första att segregationen ökar i många fall, det är helt klart. För det andra att undervisningen blir mer konventionell, risken för likriktning är uppenbar. För det tredje att stressen på lärarna ökar och samarbetet dem emellan och mellan olika skolor försvåras på grund av konkurrenstänkandet.”²⁹

Allt det som Sverker Lindblad förutsåg har inträffat.

Även OECD var kritisk till den borgerliga regeringens skolpolitik. OECD hade en mycket positiv syn på den skolpolitik som förts fram till 1990-talet. Men när detta skulle ersättas med en marknadsstyrd skola undrade OECD om den politiken var förenlig med en strävan efter social och geografisk likvärdighet.

²⁸ *God morgon, världen!* 3/1 2017.

²⁹ *Lärarnas tidning* 20/1994.

OECD hänvisade till erfarenheter från Australien och USA som tyder på att skolval har lett till socioekonomisk och etnisk segregation mellan skolor. Det borde leda till en viss försiktighet med att införa ett fritt skolval. OECD föreslog att regeringen borde inleda med en försöksverksamhet i mindre skala i stället för att införa det fria skolvalet i hela skolsystemet på en gång.³⁰

Men Beatrice Ask såg inga problem med den kritik som OECD förde fram. I en intervju i Dagens Nyheter sa hon:

”Likvärdigheten håller vi också på, sa Ask. Därför tillåter vi inte segregande terminsavgifter i de nya friskolorna, inte heller segregande regler för elevantagningen.”³¹

När besluten om att öppna skolan för privata företag var tagna 1992 hade Saf en konferens med rubriken: ”Skolpengen öppnar möjligheter! Välkommen till Friskolornas dag”. Programmet för konferensen slog an tonen.

”Äntligen är skolpengen här! Valfrihet för elever och föräldrar ökar och nya fria skolor kan startas.”³²

Talare på konferensen var alla de som arbetat hårt för att släppa in företagen i skolan. Där fanns Safs ordförande Ulf Laurin, skolminister Beatrice Ask, Peje Emilsson, ordförande i Enskilda gymnasiet/Carlssons högstadieskola och vd i Kreab, Anders Hultin, politiskt sakkunnig på Utbildningsdepartementet, och Patrik Engellau från Den Nya Valfärden. Samtliga var på ett eller annat sätt knutna till Moderaterna eller Saf.

Debatten inför och under systemskiftet i skolpolitiken handlade till stor del om alternativa pedagogiska idéer och en pedagogisk mångfald i skolsystemet. Dessutom diskuterades nivån på skolpengen och om det skulle vara tillåtet med avgifter i de fristående skolorna.

Diskussionen handlade till stor del om de fördelar som det fria skolvalet skulle föra med sig, till exempel bättre kunskaper och lägre kostnader. De ekonomiska argumenten vägde tungt i kommunerna som led hårt under den ekonomiska krisen. Marknadsutsättningen sågs som ett trollspö som i ett slag skulle lösa alla skolans problem, både de pedagogiska och de ekonomiska.

Men man diskuterade inte de negativa effekter som bytet av skolpolitik kunde innebära. I andra länder hade införandet av marknadsinslag lett till en ökad skolsegregation. Även införandet av aktiebolagen borde ha utretts. Sett i efterhand skedde besluten om detta

³⁰ Mattias Samuelsson. ”Bildt-regeringen varnades av OECD om skolsegregation och försämrade likvärdighet redan 1992”. Lo-bloggen 17/4 2019. <https://loblog.lo.se/2019/04/bildt-regeringen-varnades-av-oecd-om-skolsegregation-och-forsamrad-likvardighet-redan-1992/>

³¹ Dagens Nyheter 30/9 1992.

³² Dagens Nyheter 5/4 1992.

stora systemskifte i skolpolitiken under former som lämnar en hel del att önska ur demokratiskt hänseende.

Striden om kommunaliseringen dolde det verkliga systemskiftet

I avhandlingen *Från likvärdighet till marknad* hävdar Mattias Börjesson att den uppsplitande konflikten om kommunaliseringen öppnade för privatiseringen. Kommunaliseringen ledde till en stor politisk strid med en omfattande kritik från flera politiska partier och från många lärare. Det var strejker, demonstrationer och krav på att Göran Persson skulle avgå som skolminister. Men trots motståndet gick förslaget igenom. Börjesson menar att om kommunaliseringsstriden hade slutat med en förlust för regeringen, hade det sannolikt skapat oöverstigligen hinder för den fortsatta privatiseringen av skolan. Det är möjligt, men ingalunda säkert. Även om kommunaliseringen inte hade inträffat hade det varit fullt möjligt och dessutom sannolikt att den borgerliga regeringen hade genomfört sina privatiseringsplaner. De var politiskt övertygade och de hade stöd i riksdagen för skolans konkurrensutsättning. Men sannolikt hade de stött på mer motstånd och kanske hade det blivit en mer utförlig debatt än vad som blev fallet.

Som framkommer i en tidigare rapport från Arena Idé, *Systemskiftet – när skolan gick från gemensam till privat*, gjorde Bildt-regeringens beslut om att införa marknadskrafter i skolan att de intentioner som låg till grund för kommunaliseringen helt undergrävdes. Men privatiseringsbesluten fick full effekt flera år senare, när tillväxten i friskolesektorn tog ordentlig fart. I början av 1990-talet syntes nästan inget av skolans marknadsutsättning, utan det var effekterna av kommunaliseringen som diskuterades. Den uppståndelse som var kring kommunaliseringen överröstade och dolde marknadsutsättningen.³³

I den organisatoriska förändring som kommunaliseringen innebar var de fackliga lärarorganisationerna upptagna med att byta förhandlingsmotpart, byta avtal och utbilda alla fackliga förtroendemän i de nya avtalen. Dessutom bildades Lärarförbundet 1991 genom en sammanslagning av Sveriges Lärarförbund och Svenska Facklärarförbundet, och en ny organisation byggdes upp.

Lärarnas Riksförbund hade misslyckats med att stoppa kommunaliseringen och de hade dessutom körts över av sin egen förhandlingsorganisation, Saco-S. Vid denna tid var missmodet och missnöjet utbrett bland LR:s medlemmar. Även om Lärarnas Riksförbunds tidning, *Skolvärlden*, tar upp frågorna om skolans privatisering i ett antal artiklar så skildras inget utåttriktat arbete i dessa frågor. Lärarnas Riksförbund visade inte någon kraft eller något större

³³ Sten Svensson. *Systemskiftet – när skolan gick från gemensam till privat*. Arena Idé 2019.

intresse av att bekämpa marknadsutsättningen. De tyckte att det stora problemet var kommunaliseringen.

Ovanpå dessa frågor kom också alla nedskärningar under den ekonomiska krisen 1992 och framåt. Dessutom skedde en stor mängd kommunala omorganisationer som följde av den nya kommunallagen som infördes 1991. En flodvåg av beställar- och utförarmodeller, köp- och säljorganisationer, bolagiseringar, avknoppningar och privatiseringar svepte över kommunerna. Sammantaget innebar detta stora påfrestningar och mycket arbete för de båda lärarfacken.

Kommunaliseringen, den ekonomiska krisen och de genomgripande kommunala omorganisationerna kan förklara varför lärarna och deras organisationer inte gjorde något större motstånd mot privatiseringsplanerna under 1990-talet. Ett starkt fackligt motstånd fanns i flera andra länder när liknande idéer föreslogs.

Under 1980-talet hade Facklärarförbundet, SFL, varit mycket aktiva mot privatiseringen inom förskolan, och de var en ledande kraft i motståndet mot Pysslingen. Men när det gäller grund- och gymnasieskolans privatisering protesterade inte lärarna i Sverige lika aktivt som lärare i andra länder. Hur kunde det komma sig? Christer Romilson, som var ordförande i Facklärarförbundet, SFL, när kommunaliseringen genomfördes, och från och med 1991 ordförande i det nybildade Lärarförbundet, pekar i dag på att det var stora skillnader mellan de olika länderna när det gäller lärarnas fackliga organisationer. I många länder har lärarkåren stått klart till vänster.

”När det gäller grundskollärarna i Frankrike så kallades socialistpartiet för folkskolepartiet och i gymnasieskolan var kommunisterna starka. Även i Danmark har lärarorganisationerna alltid stått rätt långt till vänster. Medan i Sverige har LR alltid betraktas som att stå nära högern och du har haft en borgerlig majoritet i lärarkåren. Så det kan finnas olika politiska bedömningar i detta.”

Christer Romilson poängterar de insatser som SFL gjorde mot förskolans privatisering och menar att SFL och senare Lärarförbundet även var kritiskt mot grund- och gymnasieskolans privatisering.

”Under 1992, vid Folkskolans 150-årsjubileum, gav vi ut Fridtjuf Bergs bok *Folkskolan såsom bottenskola* i faksimilupplaga. Då talade jag mycket om att *Folkskolan såsom bottenskola* var ett dokument där hela grundskoleidén konceptualiserades. Den var ju som en stridsskrift för den situation som vi befann oss i 1992. Det var ju idén att alla barn skulle gå i samma skola och den sociala funktion som skolan skulle ha.”

I en artikel i tidningen Skolvärlden 1992 citeras chefredaktören för Dagbladet i Sundsvall och Nya Norrland i Härnösand, Per Åhlström,

när han undrar varför det inte fördes någon debatt bland lärare om skolans privatisering.

”För två år sedan rasade en het debatt i många av landets tidningar.

Lärarna, med Lärarnas Riksförbund i spetsen, slogs mot kommunaliseringen. I dag vill den borgerliga regeringen främja en privatisering av skolan. Varför är det så tyst på lärarna nu då?”

”Hittills har inte ett enda protestbrev mot detta kommit till redaktionerna, skriver Per Åhlström på ledarplats.”

”De argument som Lärarnas Riksförbund anförde mot en kommunalisering av skolan gäller ju i än högre grad om skolor privatiseras.”³⁴

Per Åhlström hade helt rätt, det var inte någon nämnvärd debatt inom professionen eller i lärarfacken vare sig i dagstidningar eller i lärarpressen. De båda lärarförbunden gjorde en del insatser för att motverka att skolan marknadsutsattes, men jämfört med aktiviteterna kring skolans kommunalisering var de minimala. Lärarfacken gjorde inte heller några mer djupgående analyser om privatiseringens konsekvenser. Under 1990-talets första år arbetade lärarfacken på med förutsättningen att skolan hade kommunaliserats. Vid denna tid hade marknadskrafterna ännu inte visat sin styrka. Man tog den sammanhållna och likvärdiga skolan för given.

Den konkurrenssituation som fanns mellan de båda lärarförbunden innebar också att de valde att ligga lågt när det gällde skolans marknadsutsättning. Man var rädd för att medlemmarna skulle reagera negativt om man var för kritisk till de nya och populära fristående skolorna.

Den djupa ekonomiska krisen på 1990-talet

En ekonomisk kris kan utnyttjas för att tvinga fram olika samhällsförändringar. Den förklaringen stämmer delvis in på vad som hände i Sverige. En djup ekonomisk kris inträffade i Sverige i början av 1990-talet och den hade stor inverkan på skolpolitiken.

Bakgrunden till krisen var den avreglering av den svenska kredit- och valutamarknaden som den socialdemokratiska regeringen med Kjell-Olof Feldt som finansminister hade genomfört under 1980-talet. Den avregleringen fick bland annat till följd att utlåningen till de företag som köpte fastigheter ökade mycket kraftigt. Det var mycket lönsamt att investera i fastigheter och många köptes enbart på spekulation.

Under 1989/90 hade även en stor skatteomläggning gjorts genom en överenskommelse mellan Socialdemokraterna och Folkpartiet. Genom att sänka skatterna på arbete hoppades konstruktörerna att det skulle

³⁴ Skolvärlden 1/1992.

uppstå så kallade dynamiska effekter. Med det menades att det skulle bli större skatteinkomster till staten genom att fler arbetade mer. Olika beräkningar visade att de dynamiska effekterna skulle uppgå till mellan fem och fyrtio miljarder om året. I verkligheten uppstod inga dynamiska effekter och skattereformen var klart underfinansierad.

Redan i slutet av 1980-talet kom varningssignaler om den snabbt ökande utlåningen och att en överhettning var på gång. Den socialdemokratiska regeringen tvingades till ett par olika krispaket och bland annat infördes ett kommunalt skattestopp.

I boken *Lärdomar, personliga och politiska*, beskriver dåvarande statsminister Ingvar Carlsson vad som hände 1990:

”Den avreglering av kapitalmarknaden som Riksbanken försäkrade regeringen skulle kunna genomföras utan några störningar leder till en kraftig överhettning av svensk ekonomi. Nu tvår riksbankschefen sina händer och anser att regeringen ska strama åt finanspolitiken. Kjell-Olof Feldt har både hemma och utomlands hyllats för sin framgångsrika ekonomiska politik. Eftersom han föredrog beslutet om avregleringen i regeringen och tillstyrkte genomförandet, blir han medansvarig för Riksbankens felbedömning.”³⁵

När sedan den nya borgerliga regeringen med Bildt som statsminister, Anne Wibble från Folkpartiet som finansminister och med fullt stöd från Riksbankens chef, Bengt Dennis, införde ”den enda vägens” ekonomiska politik, utlöstes den ekonomiska krisen i full skala.

Bildtregeringen sänkte en rad skatter och införde en fast kronkurs samtidigt som inflationsbekämpningen fick högsta prioritet. Resultatet blev en hård spekulationsvåg mot den svenska kronan som besvarades med mycket höga räntor. Räntan höjdes steg för steg till 15, 20, 50, 75 och till slut ända upp till 500 procent. De höga räntorna slog i sin tur ut mängder av företag och utlöste den spekulationsbubbla som byggts upp inom fastighetsbranschen under slutet av 1980-talet. Ett stort antal fastighetsägare stod med lån som de inte kunde betala och det medförde att bankerna hamnade i en akut kris. Statens och kommunernas skatteintäkter föll som en sten samtidigt som kostnaderna för arbetslöshet och socialtjänst ökade lavinartat. Staten fick dessutom betala stora summor för att rädda bankerna. På bara något år ökade statens budgetunderskott från 70 till över 200 miljarder kronor.

Till en början försökte regeringen Bildt hålla fast vid sin politik. Regeringen var mycket principfast och deklarerade att den inte förde någon ”veckopolitik”. Spekulationsvågen mot den svenska kronan var tillfällig, menade regeringen, den ekonomiska politiken låg fast. Till slut blev dock skadeverkningarna på ekonomin och näringslivet så stora att Bildt fick erkänna att regeringen hade misslyckats.

³⁵ Ingvar Carlsson. *Lärdomar, personliga och politiska*. 2014.

I det läget ställde Socialdemokraterna upp och Ingvar Carlsson gjorde två olika uppgörelser för att rädda den svenska samhälls ekonomin. Uppgörelserna innehöll försämringar av sjukförsäkringen, skatthöjningar, momshöjning på maten, höjd bensinskatt, färre semesterdagar och en sänkning av arbetsgivaravgiften. Krispaketet blev mycket kännbara för medborgarna.

Men det var inte bara den privata ekonomin som drabbades av krisen. Den fick också mycket stora effekter på skolans verksamhet. För att klara sin ekonomi skar staten ner statsbidragen till kommunerna mycket kraftigt. Då det samtidigt rådde ett kommunalt skattestopp kunde kommunerna inte öka sina intäkter. De var tvungna att göra mycket stora nedskärningar. Eftersom skolan var den största verksamheten i kommunerna kom en stor del av sparbetingen att drabba den. Enligt Skolverkets statistik sjönk lärartätheten i grundskolan från 9,1 lärare per 100 elever 1990 till 7,5 läsåret 97/98, en minskning med närmare 20 procent.

De kommunala skolnedskärningarna spelade en viktig roll för tillväxten av de fristående skolorna. Ju större kvalitetsbrister som föräldrar och allmänhet såg i de kommunala skolorna, desto större blev intresset för de fristående skolorna. Det var nystartade och fräscha alternativ till de ofta slitna kommunala skolorna. De fristående skolorna hade jämförelsevis gott om resurser i och med det nya skolpengssystemet.

Eftersom skolan var den största verksamheten i kommunerna kom en stor del av sparbetingen att drabba den.

De kommunala skolorna svartmålas

När de fristående skolorna började etableras startade en intensiv svartmålning av den sammanhållna kommunala skolan. Dagens Nyheters dåvarande chefredaktör, Hans Bergström, hade en ledande roll i den propagandan. Matilda Wiklund, skolforskare vid Örebro universitet, har gått igenom hur Dagens Nyheters ledarsida skildrade skolan under 1990-talet. Kort sammanfattat förmedlade Dagens Nyheter en bild av att utbildningen och skolan i Sverige var i ett kristillstånd. Utbildningspolitiken kännetecknades av kunskapsfientlighet och det var stora brister i elevernas kunskaper. Det var ingen ordning och reda och det fanns stora brister i värden och normer. Den svenska skolan var kravlös, slapp och flummig. Det som hade orsakat det eländigt dåliga tillståndet i skolan var den socialdemokratiska skolpolitik som slog igenom på 1960-talet.³⁶

³⁶ Matilda Wiklund, *Kunskapens fanbärare. Den goda läraren som en diskursiv konstruktion på en*

Hans Bergströms positiva alternativ till de dåliga kommunala skolorna var de fristående skolorna.

”Friskolorna hade inte blivit en sådan succé och kommit att expandera i en sådan takt, om det inte hade varit för att 68-riktningen av den svenska skolan hade varit så djupt ogillad av de flesta föräldrar. Friskolor kom som en befrielse och en öppning för föräldrar och elever som satt fast i skolor som de vantrivdes med.”³⁷ Men Bergström skrev inga ledare om att han från och med år 2000 själv hade personliga intressen i friskolebranschen. I boken *Kommunaliseringen av skolan, vem vann egentligen?* beskriver han hur det gick till när han träffade Internationella Engelska Skolans grundare Barbara Bergström och hur de byggde upp företaget tillsammans.

Samtidigt var det en kraftig ideologisk offensiv för konkurrens och avregleringar. På hösten 1992 tillsatte regeringen Bildt en utredning under ledning av nationalekonomen Assar Lindbeck med uppgiften att analysera den svenska ekonomin och lägga förslag på åtgärder. Ett år senare presenterade Lindbeck sin rapport, *Nya villkor för ekonomi och politik*. Rapporten innehåller en lista på 113 punkter med förslag som skulle stärka den svenska ekonomin. Förslagen spände över alla samhällssektorer, och de viktigaste var en självständig riksbank, en striktare budgetprocess samt att den offentliga sektorn skulle konkurransutsättas. Mer konkurrens och fler avregleringar var ett återkommande budskap i förslagen.

”All offentlig produktion som inte är myndighetsutövning bör på sikt konkurransutsättas och underkastas sedvanlig granskning av den konkurrensvårdande myndigheten, Konkurrensverket.

Etableringshinder bör undanröjas och konkurrens bör ske på lika villkor mellan olika producenter.”³⁸

Lindbecks rapport fick stort genomslag i debatten och flera av förslagen genomfördes senare under 1990-talet.

mediearena, Örebro universitet 2006.

³⁷ *Kommunaliseringen av skolan, vem vann egentligen?* 2011. Lärarnas Riksförbund och Ekerlids förlag.

³⁸ *Nya villkor för ekonomi och politik*. SOU 1993:16.

VARFÖR SLOPADE INTE SOCIALDEMOKRATERNA FRISKOLEREFORMEN 1994?

Det statsfinansiella läget var mycket allvarligt när Socialdemokraterna återkom i regeringsställning hösten 1994. Under de borgerliga regeringsåren hade statsskulden fördubblats, arbetslösheten tredubblats och räntorna låg på över tio procent. Den nya regeringen måste sätta in ytterligare åtgärder för att få ner räntorna och få fart på investeringarna.

Statsfinanserna och valfriheten vägde tyngre

Socialdemokraternas skolpolitiska linje inför valet 1994 var att motverka skolegregationen genom att styra resurserna efter behov. De ville avskaffa den överkompensation som de fristående skolorna hade haft genom systemet med skolpeng, men rätten att välja skola skulle vara kvar.

I regeringsförklaringen sade Ingvar Carlsson att:

”En god kvalitet i förskolan och skolan lägger grunden för ett livslångt lärande. En bra skola för alla förutsätter att resurser fördelas efter elevernas olika behov. Därför kommer skolpengssystemet att avvecklas. Rätten att välja skola är självklar och måste kombineras med ett stärkt föräldrainflytande. Det är samtidigt viktigt att behålla den sammanhållna skolan. Barnen får inte sorteras efter föräldrarnas ekonomiska och sociala förhållanden.”³⁹

I en första intervju i Lärarnas tidning ville skolminister Ylva Johansson återinföra det riktade statsbidraget till skolan som Göran Persson hade infört vid kommunaliseringen och avskaffa systemet med skolpeng. Hon ville i stället att kommunerna skulle fördela pengar efter behov, både till fristående och till kommunala skolor.⁴⁰

I en intervju i Svenska Dagbladet upprepade hon sitt budskap.

”Men valfriheten har kommit för att stanna, anser hon. Jag tror att privatskolor kan verka stimulerande i stort för skolväsendet samtidigt som jag ser en risk för segregation. Det får absolut inte vara så, vilket kan förekomma idag, att friskolan får bättre ekonomiska villkor än den kommunala. Men jag tror inte på att peka ut vilka typer av friskolor som ska få finnas utan på att vi skall göra den kommunala skolan så bra att ingen vill byta.”⁴¹

Men bara någon vecka senare lanserade Ylva Johansson en ny politisk

³⁹ Regeringsförklaringen 7 oktober 1994.

⁴⁰ Lärarnas tidning 23/94.

⁴¹ Svenska Dagbladet 10/8 1994.

linje då hon meddelade att hon kunde tänka sig att behålla skolpengen om den sänktes från 85 procent till 75. Motivet till den nya linjen var att Ylva Johansson ville söka en enighet över blockgränsen.

”Men jag måste också skapa en majoritet i riksdagen. Och då är jag beredd att diskutera en sänkt nivå om det kan innebära att avarterna med nuvarande system försvinner.”⁴²

Regeringen hade med stöd av Vänsterpartiet en knapp majoritet för att avskaffa skolpengen men nu ville de plötsligt göra en blocköverskridande överenskommelse. Anledningen var det

*Statsminister
Ingvar
Carlsson säger
i dag att det var
absolut
nödvändigt att
få till ett
bredare och
därmed
stabilare
parlamentariskt
underlag kring
den ekonomiska
politiken.*

ekonomiska läget. Statsminister Ingvar Carlsson säger i dag att det var absolut nödvändigt att få till ett bredare och därmed stabilare parlamentariskt underlag kring den ekonomiska politiken.

För att stabilisera ekonomin och för att få ner räntan så att investeringarna kunde komma i gång, gjordes därför en överenskommelse med Centerpartiet som bland annat innehöll systemet med budgettak. För att få med Centern gjorde Ingvar Carlsson bedömningen att det inte var möjligt att genomföra några nämnvärda förändringar i systemet med de fristående skolorna.

Överenskommelsen med Centern presenterades i en proposition i februari 1995. De fristående skolorna skulle få en sänkning från 85 till 75 procent av den kommunala genomsnittskostnaden för den årskurs som eleven tillhörde.⁴³

Samtidigt tillsatte regeringen en parlamentarisk utredning, *Friskolekommittén*, med uppdraget att överväga hur man kunde stärka kommunernas inflytande över tillståndsgivning, elevavgifter och kriterierna för godkännande av skolor samt att lämna förslag till ett nytt bidragssystem. Förhoppningen var att arbetet i

Friskolekommittén skulle leda fram till en blocköverskridande överenskommelse, men det visade sig vara omöjligt. Moderaterna, Folkpartiet och Kristdemokraterna reserverade sig. Regeringen försökte då göra en uppgörelse med enbart Centern och Folkpartiet. Det var förhandlingar på minister- och partiledningsnivå, men även dessa misslyckades.

I stället blev det en uppgörelse mellan Socialdemokraterna och Miljöpartiet som innebar att skolpengen skulle ligga på samma nivå som kommunens skolkostnader per elev, det vill säga 100 procent.

⁴² Lärarnas tidning 24/1994.

⁴³ Proposition 1994/95:157. Ändring av bidragsbestämmelserna för fristående skolor godkända för vanlig skolplikt m.m.

Dessutom innehöll förslaget skärpta krav för godkännande och en minimigräns på 20 elever för att få starta en fristående skola. Elevavgifter skulle förbjudas och kommunen skulle få en viss insyn i de fristående skolorna. De bestämmelser som gällt för gymnasieskolan, att en ny fristående skola inte fick innebära påtagliga negativa konsekvenser för skolväsendet i kommunen, skulle nu gälla även för grundskolan.

Oppositionen rasade över förslaget som de menade öppnade för ett kommunalt godtycke och sänkta bidrag. Jan Björklund, då kommunpolitiker i Stockholm, uttalade sig i Dagens Nyheter:

”Vi kan inte acceptera att friskolorna blir beroende av kommunalpolitikens välvilja. Det finns åtskilliga exempel på kommuner som redan i dag försöker betala så litet som möjligt till friskolorna. Det måste finnas en ekonomisk garanti för friskolor även i kommuner som inte vill ha dem, säger Jan Björklund, folkpartiets representant i friskolekommittén, som menar att miljöpartiet är grundlurad av socialdemokraterna.”⁴⁴

Men det höll inte Gunnar Goude från Miljöpartiet med om. Han menade att uppgörelsen var ett lyft för de fristående skolorna.

”Vi får inskrivet i lagen att friskolorna ska ha samma bidrag på samma grunder och efter samma principer som kommunens egna skolor. Det kommer inte att bli svårare att starta eller driva friskolor. Tvärtom, eftersom de ekonomiska villkoren blir drägligare, säger han och betonar att friskolorna är en av miljöpartiets hjärtefrågor.”

Debatten fortsatte under vintern och förslaget gick till lagrådet. I maj 1996 publicerade Moderaterna, Folkpartiet och Kristdemokraterna en gemensam debattartikel i DN och gav sin syn på förslaget

”Det förslag som presenterats för lagrådet är emellertid sådant att vi, om ingen ändring görs, vid första bästa tillfälle tvingas riva upp det och återinföra de garantier om likvärdig behandling som den nuvarande lagstiftningen innebär. Att den politiska oredan i friskolefrågan därmed fortsätter bär skolminister Ylva Johansson ansvaret för.”⁴⁵

Regeringens proposition gick igenom med förslagen från uppgörelsen med Miljöpartiet. Från och med 1997 ändrades bidragen till de fristående skolorna som då fick resurser enligt samma grunder som kommunens egna skolor.

”En godkänd skola skall tilldelas bidrag av elevernas hemkommuner. Bidraget per elev skall motsvara hemkommunens genomsnittliga kostnad per elev det pågående kalenderåret i den årskurs eleven tillhör.”⁴⁶

⁴⁴ Dagens Nyheter 31/10 1995.

⁴⁵ Dagens Nyheter 13/5 1996.

⁴⁶ Proposition 1995/96. 200.

I beslutet 1992 hade den borgerliga regeringen undantagit de fristående skolorna från i stort sett hela skollagen. Nu hade Socialdemokraterna möjlighet att rätta till det och få mer likvärdiga villkor mellan de kommunala och de fristående skolorna. Men inte heller i denna fråga skedde något avgörande utan bestämmelserna blev i det närmaste likadana som den borgerliga regeringens. Det blev heller inget av med kommunernas inflytande över etableringen av nya fristående skolor, Socialdemokraterna släppte den frågan.

De nya bidragsreglerna började gälla från och med 1997 och de fick till följd att tillväxten i friskolebranschen blev rekordsnabb. Antalet elever i fristående skolor ökade från 23 300 under 1996/97 till 56 500 under 2006/07 när Socialdemokraterna fick lämna ifrån sig regeringsmakten. En ökning med 33 200 elever eller 142 procent.

Det är bara att konstatera att den som gjorde den korrekta bedömningen var Gunnar Goude från Miljöpartiet. De borgerliga partiernas spådomar om en kommande kris för de fristående skolorna visade sig vara fullständigt felaktiga.

Ledande socialdemokrater trodde på friskolereformen

Den djupa ekonomiska krisen under 1990-talets första år är en huvudförklaring till varför Socialdemokraterna inte återställde skolans privatisering trots att de hade en majoritet i riksdagen. Men till bilden hör också att många ledande socialdemokrater trodde på de utlovade fördelarna med marknadsstyrningen av skolan. De var övertygade om att fritt val och konkurrens mellan skolor skulle bidra till bättre kvalitet, mer mångfald, lägre kostnader och allt annat positivt som marknadsförespråkarna hade lovat. Det visar de formuleringar som finns i den proposition om fristående skolor som Ylva Johansson var ansvarig för och som antogs 1996.

”De kommunala skolorna är i det moderna skolväsendet självständiga enheter med stor frihet under eget ansvar. De kan sägas konkurrera med varandra och med fristående skolor. Denna konkurrens i förening med den valfrihet som finns i dag är en stimulans för skolans utveckling.”⁴⁷

Ylva Johansson skriver att de fristående skolorna har tillfört mångfald till skolväsendet och att de var en förutsättning för utveckling och pedagogisk förnyelse.

”Fristående skolor har sedan länge en plats i svenskt skolväsende. De är en del av det totala utbildningsutbudet. Fristående skolor är olika och bidrar till en mångfald inom skolväsendet. Mångfalden i sig är positiv och står inte i motsats till likvärdighet eller god kvalitet.

⁴⁷ Proposition 1995/96. 200. Fristående skolor m.m.

Mångfalden är tvärtom som regel en förutsättning för utveckling och pedagogisk förnyelse.”

Men bytet av skolpolitik skedde inte utan motstånd. Ingegerd Wärnersson, som satt i utbildningsutskottet från 1994 till 1998 för Socialdemokraterna, säger i dag att det rådde motsättningar mellan regeringen och socialdemokraterna i utbildningsutskottet.

”I Utbildningsutskottets S-grupp var flera motståndare till fristående skolor men Ylva Johansson tillsammans med regeringen gjorde bedömningen att vi skulle ha kvar dem men med tydligare regelsystem. Hade S-gruppen sagt nej så hade inte propositionen lagts fram. Med facit i hand hade detta varit det bästa.”

(Ylva Johansson var skolminister 1994–1998.)

Ett annat tecken på hur stora delar av socialdemokratin såg på det fria valet och de fristående skolorna kan man se i de personer som blev ordförande i Friskolornas riksförbund. När riksförbundet startade 1995 valdes ekonomen, samhällsdebattören och socialdemokraten Nils Lundgren till ordförande. Då valdes också den socialdemokratiska riksdagsmannen Widar Andersson in i styrelsen, och han blev några år senare ordförande. Han efterträddes av socialdemokraten och förre finansministern Kjell-Olof Feldt, som satt som ordförande fram till 2011. Det var således tre tunga socialdemokrater som ledde Friskolornas riksförbund under den viktiga uppbyggnadsfasen för branschen.

Det var också flera socialdemokratiska kommunpolitiker, eller före detta politiker, som passade på att hoppa på privatiseringståget runt om i landet. Genom sina politiska uppdrag hade de skaffat sig de nödvändiga kunskaperna och genom de politiska kontakterna kunde de utnyttja de möjligheter som öppnades.

Det budskap som Socialdemokraterna skickade ut till det svenska folket var att det är bra med konkurrens, valfrihet och privatisering. Den socialdemokratiska regeringen leder det offentliga skolväsendet och andra socialdemokrater leder det privata. Det är bara bra om näringslivet och politiker startar fristående skolor och bidrar till att förbättra skolväsendet. Den hårda politiska kamp som Socialdemokraterna hade fört sedan slutet av 1800-talet för en sammanhållen och likvärdig skola var helt glömd.

Medelklassväljarnas önskemål vägde tungt

En bidragande orsak var också att det fria valet blev populärt bland många väljare. Socialdemokraterna ville inte stöta sig med den viktiga medelklassens väljare. Föregångare i medelklasstrenden var den demokratiska presidenten Bill Clinton i USA och Labours partiledare och Storbritanniens premiärminister Tony Blair. De hade förändrat sina

respektive partier till att mer vända sig till den välutbildade medelklassen.

Samma förändring skedde i Sverige. Socialdemokraterna ändrade sin politik till att bli mer attraktiv för medelklassväljare. Det fria valet av skola där man kunde välja en skola med en annan pedagogik är en typisk medelklassfråga. Att kunna välja olika fonder där man vill placera sina pensionspengar är en annan. Bostadspolitiken där man måste köpa sin bostad är en tredje. I fråga efter fråga slog socialdemokratin in på medelklassvägen i politiken.

Det innebar att Socialdemokraterna lämnade en unikt framgångsrik politik som tillämpats under lång tid. De unikt stora röstetal som Socialdemokraterna fick i många val under 1900-talet berodde på att de hade en politik som tilltalade både arbetare och tjänstemän. Under 1990-talet kom allt större fokus att läggas på medelklassens intressen och allt mindre på arbetarklassens frågor. För skolans del innebar marknaden och konkurrensen om eleverna att det blev de svagaste eleverna som blev de stora förlorarna och deras föräldrar tillhörde nästan undantagslöst arbetarklassen.

VEM BÄR DET POLITISKA ANSVARET FÖR FRISKOLEREFORMERNAS SKADEVERKNINGAR?

Det har förts en debatt om att beslutsfattarna var aningslösa när man införde det marknadsstyrda skolsystemet med aktiebolag etcetera. Man tänkte sig att gynna de små pedagogiska alternativen som var drivna av personalkooperativ, ideella organisationer och stiftelser. Men att stora skolkoncerner snabbt skulle växa fram och dominera marknaden, det gick inte att förutse, menar dessa debattörer.

Aningslösa och förslagna politiker

Odd Eiken, som var statssekreterare för Moderaterna på utbildningsdepartementet under Beatrice Ask, och som var med och arbetade fram systemet med de fristående skolorna och skolpengen, säger i dag att utvecklingen med skolbolag var planerad. Den moderatledda regeringen insåg att besluten skulle leda till att det skulle bli kedjor och koncerner inom skolan. Det var en utveckling som de var medvetna om när de skapade regelverket.

De personer i och kring den borgerliga regeringen som skapade det privata marknadsdrivna skolsystemet 1991 visste mycket väl vad de

gjorde. De hade länge samarbetat med Saf om att öppna den offentliga sektorn för privata företag. Det står i programmet Ny start för Sverige som Moderaterna och Folkpartiet lanserade inför valet 1991 och dessutom i regeringsförklaringen samma år.

Däremot är det mer troligt att många ledande socialdemokrater var aningslösa 1994 när de hade möjlighet att lägga om politiken. De hade till stor del omfamnat de nyliberala idéerna och de hade inte gjort några analyser om vad ett marknadsstyrt skolsystem skulle innebära.

En av dem var Kjell-Olof Feldt som var finansminister fram till och med 1990 och en av de drivande bakom kommunaliseringen. Under 1980-talet förespråkade Feldt privata förskolor och i början av 2000-talet var han under ett par år ordförande i Friskolornas riksförbund. I dag har han delvis en annan uppfattning.

”Ja, valfriheten blev fel, i varje fall som den fungerar. Jag vet inte hur vi tänkte ... jag var i och för sig inte med och gjorde reformen men jag har stött den i alla år, jag har varit ordförande i friskolornas riksförbund, men ...

Nu säger du att det blev fel med valfriheten?

Ja, eftersom starka barn söker sig till samma skolor, och det har naturligtvis vissa friskolor kunnat utnyttja. Därför har vi fått en skola som inte alls är så likvärdig som vi vill att den skall vara.”⁴⁸

Lena Hjelm-Wallén, skolpolitisk talesperson för Socialdemokraterna fram till valet 1994, säger i dag att den tidens diskussion till stor del handlade om de pedagogiska alternativen.

”Vi ska komma ihåg att de fristående skolorna precis hade kommit i gång. Vi trodde då att det skulle vara ett alternativ. Det skulle vara Montessori och Steiner och sådana skolor. Det var det som diskuterades och det hade inte hunnit bli så särskilt mycket mer. Koncernerna fanns inte vid det tillfället. I dag ser vi hur storföretag och koncerner har kommit in och skolan har blivit en marknad. Med dagens ögon är det ju helt obegripligt att vi inte gjorde något aktivt när vi hade möjlighet. Men det var inte riktigt det läget då.”

Även Carl Tham, som var utbildningsminister 1994, säger i dag att det fanns ett drag av aningslöshet när de fattade beslutet efter valet 1994.

”I mitten av 1990-talet hade inte jag klart för mig hur kraftfull marknadsstyrningen skulle bli.”

I dag har Carl Tham omvärderat sin syn på skolans marknadsutsättning. I en artikel i Dagens Arena säger han:

”Det tog socialdemokratin nästan ett halvt sekel att tillsammans med det då skolprogressiva folkpartiet skapa en sammanhållen skola där klass och ursprung spelade en liten roll. En sådan skola är, insåg de ledande socialdemokraterna, grunden för ett mer jämlikt samhälle.

⁴⁸ SVT Nyheter 8/9 2014. <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/kjell-olof-feldt-det-var-fel-att-infora-fritt-skolval>

Denna skola är nu mer eller mindre krossad i konkurrensens, valfrihetens och vinsternas namn. Det är den största sociala katastrofen i svensk efterkrigshistoria och den har skett med Socialdemokraternas medverkan.”⁴⁹

Ingegerd Wärnersson, som utsågs till skolminister 1998, tycker i dag att de var naiva men pekar också på att Socialdemokraterna inte hade någon majoritet i riksdagen för att ändra något efter valet 1998.

”Jag tycker att det blev helt fel. Jag kan inte se annat än att vi var naiva. Vi kunde inte se konsekvenserna. Men vi borde ha tagit alla de signaler vi fick utifrån landet på allvar. Många partivänner var djupt oroade. De framförde detta på kongresser och möten. Det jag visste som minister var att jag saknade majoritet i riksdagen att genomföra en förändring.”

Ingvar Carlsson, som var statsminister 1994 till 1996, säger i dag att eftergifterna inom skolpolitiken var nödvändiga för att få till en blocköverskridande överenskommelse om ekonomin. Han tycker samtidigt att det var olyckligt att de inte kunde ta ett steg tillbaka inom skolpolitiken 1994. Men han påpekar också att det inte är lätt att göra skolreformer fram och tillbaka.

Göran Persson, som var skolminister 1989–1991, finansminister 1994–1996 och statsminister 1996–2006, var motståndare till skolans marknadsutsättning. I en intervju, gjord av skolforskaren Gunnar Berg på hösten 1991, precis efter att den borgerliga regeringen hade tillträtt, sade han att han inte trodde de borgerliga förslagen skulle genomföras.

”En väsentlig skillnad mellan den skolsyn jag företräder och de signaler vi i dag hör från Utbildningsdepartementet, är att man från detta håll vill föra in kommersiella inslag i skolväsendet. Jag tror i och för sig att det finns vissa lärdomar för skolan att hämta från näringslivet, men i grunden tillhör skolan den gemensamma sektorn och inte den privata. De slarvigt utformade förslagen om skolpeng – som jag för övrigt tror aldrig kommer att genomföras – bygger på ett resonemang som går ut på att skolan kan jämföras med ett företag som kan läggas ner när efterfrågan minskar/upphör.

Marknadsekonominns enklaste principer fungerar inte på en sådan speciell verksamhet som skolan faktiskt är.”⁵⁰

Göran Persson missbedömde helt tydligt kraften i privatiseringen och han är i dag kritisk till aktiebolag i skolan. I en intervju i Dagens Nyheter 2014 sade han:

”Bort med vinstintresset i skolan. Bort med aktiebolagen. Bort med riskkapitalbolagen. Detta är en samhällelig verksamhet som naturligtvis kan varieras med hjälp av andra uppdragstagare – ideella

⁴⁹ Dagens Arena 7/3 2013. <https://www.dagensarena.se/opinion/carl-tham-s-maste-gora-upp-med-misstagen-i-skolpolitiken/>

⁵⁰ *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*. SOU 2014:5.

stiftelser, kyrkor, folkrörelser, pedagogiska föreningar. Men för inte in vinstintresset som har en stark segregande effekt.

Tycker du att aktiebolag ska få driva friskolor?

Nej, det tycker jag inte. Jag tycker att vi ska ta bort vinstintresset i skolan. Varför ska Sverige ha den extrema formen? Var hittar man den någon annanstans i världen? Möjligen i Chile. Man måste förstå kraften i detta. Man säger till föräldrarna att du ska se till att ditt barn går till skolan. Gör du inte det så straffas du enligt lag. Skolplikten går inte att kombinera med ett marknadstänkande. I vilket annat sammanhang har vi ordningen att man med lag ska tvinga kunden till företaget? Men med de minsta av mina bröder så gör vi det så. Det är feltänkt.”⁵¹

Socialdemokraterna hade huvudansvaret för införandet av grundskolan som var en mycket framgångsrik skolform. Fram till 1990-talet sågs den svenska skolpolitiken som ett föredöme av många andra länder och av OECD. Men när Socialdemokraterna fick attacker från de borgerliga partierna om dåliga kunskaper och dålig ordning förmådde de inte försvara sin skolpolitik.

Även Miljöpartiet säger att de var naiva. I en artikel i Aftonbladet hösten 2013 bad Miljöpartiets dåvarande skolföreträdare Yvonne Ruwaida, Mats Pertoft och Jabar Amin om ursäkt för att de hade varit med om att driva fram regler som skulle göra det lättare att starta och driva friskolor.

”Det tillhör väl inte ett av de vanligaste orden i den politiska vokabulären, men: Förlåt. Vi var naiva. Det blev fel. Vi var med då vårt parti drev fram regler som skulle göra det lättare att starta och driva friskolor. Vi ville ge utrymme för idéburna skolor, drivna av pedagoger med passion för bildningsuppdraget och en vilja att driva skolan på nya sätt. Vi ville ha en skola som passade alla elevers behov och där lärarnas pedagogiska kompetens skulle tillvaratas. Vi insåg inte hur vinstintresset skulle sabotera i skolsektorn. Skolan har till delar förvandlats till en marknad, öppen för aktörer med stort intresse att tjäna pengar.”⁵²

Miljöpartiet satt inte i riksdagen under åren 1991–1994 och de var således inte med om att fatta de grundläggande besluten som togs av Bildtregeringen, men de har ett huvudansvar för att nivån på skolpengen höjdes till 100 procent.

Det fanns en stor aningslöshet om vad besluten om det fria valet, systemet med de fristående skolorna, skolpengen och aktiebolagen skulle föra med sig. I början av 1990-talet var det under en procent av eleverna i grundskolan som gick i en fristående skola och de flesta

⁵¹ Dagens Nyheter 31/5 2014. <http://www.dn.se/arkiv/nyheter/goran-perssons-ide-lika-hog-skatt-i-alla-kommuner/>

⁵² Aftonbladet 4/11 2013. <http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/skola/article1777394.ab>

trodde att tillväxten skulle bli marginell. De få nya fristående skolorna skulle inte ha någon nämnvärd påverkan på det offentliga skolsystemet i dess helhet, trodde man. De flesta underskattade grovt kraften i privatiseringen av skolan. De ansvariga för systemskiftet däremot, de var inte naiva, de visste mycket väl vad de gjorde.

Huvudansvaret ligger på M och FP

Huvudansvaret för skolans marknadsutsättning ligger på Moderaterna och Folkpartiet. De två partierna var eniga om att den offentliga sektorn skulle öppnas för privata företag. Moderaterna med Per Unckel som utbildningsminister och Beatrice Ask som skolminister marknadsutsatte skolan och Folkpartiet under ledning av Bengt Westerberg privatiserade förskolan. Dessa två partier öppnade dörren för Saf och släppte in de privata företagen i välfärden.

Hela det paket som flyttade grund- och gymnasieskolan från den politiska och demokratiska sfären till den privata och till att bli marknadsstyrd sköttes av Moderaterna. De genomförde det systemskifte som avskaffade den sammanhållna skolan, och Moderaterna har också ett mycket stort ansvar för den ekonomiska politik som utlöste 1990-talets ekonomiska kris.

Det fråntar inte de andra borgerliga partierna som ingick i Bildregeringen från deras ansvar. Centerpartiet och Kristdemokraterna var med på alla beslut om att marknadsutsätta skolan. Även Ny demokrati har ett ansvar. Den borgerliga regeringen 1991–1994 hade ingen egen majoritet utan var beroende av att Ny demokrati stödde dem.

För Folkpartiet innebar systemskiftet en total omsvängning av politiken. Den sammanhållna grundskolan var en idé som den liberala riksdagsmannen och ministern Fridtjuv Berg hade lanserat i slutet av 1800-talet och som sedan Socialdemokraterna genomförde tillsammans med Folkpartiet i början av 1960-talet.

I det borgerliga systemskiftet har Saf spelat en huvudroll. Saf anställde en rad borgerliga toppolitiker under 1980-talet med uppgiften att finna vägar för att privatisera den offentliga sektorn. Saf finansierade även tankesmedjan Den Nya Välfärden under de första åren och stödde Kunskapsrörelsen ekonomiskt.

Även S och MP bär ett stort ansvar

Även Socialdemokraterna har ett ansvar. De är ansvariga för de avregleringar av bank och finanssektorn som genomfördes under 1980-talet och som skapade de ekonomiska förutsättningarna för 1990-talets ekonomiska kris. Socialdemokraterna med Ingvar Carlsson som statsminister är ansvariga för de uppgörelser som gjordes med Centern och Miljöpartiet om bidragen till de fristående skolorna. Ingvar

Carlsson menar att dessa överenskommelser var nödvändiga för att få ner räntorna och för att få fart på ekonomin.

Det var således Feldts och Riksbankens nyliberala avregleringar av ekonomin som lade grunden för den ekonomiska kris som gjorde att friskolesystemet blev kvar och stärktes. Kjell-Olof Feldt har spelat en avgörande roll för hur Socialdemokraterna har agerat i dessa frågor. Feldt var starkt influerad av de nyliberala idéerna, han var positiv till privata förskolor och till Pysslingen och han var ordförande för Friskolornas riksförbund under flera år. Kjell-Olof Feldt har ett stort ansvar för dagens skolpolitiska situation.

En annan socialdemokrat med stor betydelse för utvecklingen av de fristående skolorna var Ylva Johansson. Hon var riksdagsledamot för Vänsterpartiet under kommunaliseringen, men gick något år senare över till Socialdemokraterna, och 1994 utsågs hon till skolminister av Ingvar Carlsson. Det var en raketkarriär som innebar en del politiska omprövningar. Ylva Johansson gick från att vara en tongivande vänsterpartist som var mycket kritisk till fristående skolor och systemet med skolpeng till att driva igenom mycket gynnsamma villkor för friskolebranschen.

Framför allt fick Ylva Johanssons och S-regeringens uppgörelse med Miljöpartiet om 100 procent i bidrag till de fristående skolorna mycket stor betydelse för den snabba tillväxten av skolaktiebolagen. Fram till och med 1996 låg ersättningen på 85 procent av vad en genomsnittlig elev kostade i den aktuella kommunens skolor (en nivå som var mer generös än de 75 procent som rekommenderats i en statlig utredning⁵³, eftersom friskolor inte har samma åtaganden och kostnader som kommunala skolor). Höjningen från 85 till 100 procent innebar ett mycket kraftigt resurstillskott till friskolesektorn och satte ordentlig fart på skolmarknaden. Höjningen skapade de vinstmarginaler som behövdes för att skolkoncerner och aktiebolagsskolor skulle kunna bildas och ledde också till att riskkapitalbolag började köpa upp skolkoncernerna i början av 2000-talet.

Miljöpartiet kom in i riksdagen 1988 och var med i diskussionerna inför friskolebesluten med ambitionen att underlätta för fristående huvudmän att starta och driva skolor. Partiet var positivt till att ge de fristående skolorna mer förmånliga villkor och att stärka dem ekonomiskt. Miljöpartiet hade sympatisörer bland de ideellt drivna fristående skolorna som fanns innan friskolereformerna och dessa såg möjligheterna som nu öppnade sig.

I valet 1991 hamnade Miljöpartiet under riksdagsspärren och var därför inte formellt med om friskolebesluten som fattades i riksdagen. Från och med 1994 var de åter i riksdagen och under 1996 kom man

⁵³ *Fristående skolor. Bidrag och elevavgifter*. SOU 1992:38.

överens med den socialdemokratiska regeringen om att höja nivån på bidragen till fristående skolor till 100 procent, det vill säga samma nivå som de kommunala.

De socialdemokratiska regeringar som verkade fram till och med 2006 hade ingen egen majoritet i riksdagen, utan var beroende av stöd från Vänsterpartiet och Miljöpartiet. När S-regeringar diskuterade olika förändringsförslag för de fristående skolorna valde Miljöpartiet att stödja de borgerliga partierna och alla sådana initiativ stoppades. Inför valet 2006 föreslog Socialdemokraterna att vinsterna i de fristående skolorna skulle gå till skolans verksamhet och inte till aktieägarna och att kommunerna skulle få mer att säga till om vid nyetableringar. Det sa Miljöpartiets språkrör, Peter Eriksson, bestämt nej till i en intervju i Svenska Dagbladet.

”Det finns inte en massa friskolor som suger ut den offentliga sektorn, genom att göra stora vinster som går till aktieägarna. Det är lögn och förbannad dikt, säger Peter Eriksson. Han är inte beredd att gå med på inskränkningar.”⁵⁴

Miljöpartiet hade även nära band med friskolebranschen. Miljöpartiets skolpolitiska talesperson, Mikaela Valtersson, var efter sin tid i riksdagen ordförande för Friskolornas riksförbund under åren 2013–2016.

Sammantaget vilar ansvaret för den skolmarknad vi har i dag tungt på samtliga borgerliga partier, samt S och MP. Men det finns en viktig skillnad i ansvarsfrågan mellan de båda blocken: det var de borgerliga partierna som införde systemet. De var på offensiven och fick stöd av det dåvarande populistpartiet Ny demokrati och efter 1994 även av Miljöpartiet. Socialdemokraterna var visserligen inte delaktiga i dessa beslut, men när de var tagna accepterade de besluten och fortsatte på den inslagna marknadsvägen.

VAD VET VI OM SKOLMARKNADEN I DAG?

Vi kan nu blicka tillbaka på drygt 25 år med ett marknadsstyrt skolsystem med fritt skolval, vinstdrivna aktiebolagsskolor, en skolpeng som gynnar friskolor framför kommunala och närmast fri etableringsrätt för skolföretag. Vad vet vi om konsekvenserna?

Under de första tio till femton åren efter marknadsiseringen av skolan i början av 1990-talet var det i huvudsak positiva rapporter som kom från friskolebranschen. Det fria skolvalet var populärt och de nya fristående skolorna var ofta nya och fräscha jämfört med de kommunala.

⁵⁴ Svenska Dagbladet 19/8 2008. <https://www.svd.se/friskolor-knackfraga-for-mp>

I flera kommuner knoppade politikerna av kommunala skolor och ombildade dem till fristående. Friskolereformerna var en vinnarfråga för de borgerliga partierna.

Först varningstecken, sedan skandaler

I början av 2000-talet började det komma negativa nyheter från friskolebranschen. Då började riskkapitalbolag köpa upp en del av skolkoncernerna. De såg att det var möjligt att tjäna mycket pengar inom friskolebranschen bland annat genom att arrangera lån mellan olika dotterföretag och genom att ha kontor i ”skatteparadis”. På så sätt undvek de att betala skatt i Sverige samtidigt som de tjänade pengar på den skattefinansierade skolan.

Det började också komma allt fler rapporter som visade på nackdelarna med att låta marknadskrafterna styra över skolpolitiken. Skolsegregationen ökade och skolresultaten sjönk i de internationella studierna PISA med flera.

Den första riktigt stora chocken för friskolebranschen kom den 7 september 2011. Då presenterade Studieförbundet Näringsliv och Samhälle rapporten *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Rapportens huvudbudskap var att det inte gick att hitta belägg för att privatiseringen och marknadsutsättningen av den offentliga sektorn hade medfört de stora kvalitets- och effektivitetsvinster som näringslivet hade hoppats på. De verkliga effekterna var snarast de omvända. När det gällde skolan fann man inga effekter på elevernas resultat, utan reformerna hade lett till ökade skillnader mellan skolor, betygsinflation och att de varit kostnadsdrivande.⁵⁵

Nästa stora chock kom våren 2013 när JB-koncernen gick i konkurs. Över 11 000 elever vid 36 skolor och 1 900 anställda fick i början av juni reda på att de inte längre hade någon utbildnings- eller arbetsplats att gå till efter sommaren. Samtidigt publicerade JB-koncernens vd Anders Hultin en debattartikel i Dagens Nyheter med rubriken ”Avvecklingen av JB:s skolor visar att systemet fungerar”. I ett marknadsdrivet skolsystem är det helt normalt att skolor som inte klarar konkurrensen går i konkurs. Att tusentals elever drabbas och i värsta fall får sin utbildning förstörd, det får man acceptera.⁵⁶

Under dessa år kom det även allt fler rapporter som visade på oseriösa och ibland rent kriminella privata skolhuvudmän. I sin rapport *Friskolorna i samhället 2013* har Friskolekommittén beskrivit ett exempel.

⁵⁵ *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* SNS 2011.

⁵⁶ Dagens Nyheter 4/6 2013.

”Flera personer med betydande inflytande i det aktuella bolaget hade dömts för allvarlig brottslighet både i och utanför näringsverksamheten. En tidigare ägare till bolaget hade dömts för grov våldtäkt mot barn m.m. Ytterligare två företrädare för bolaget, som fortfarande var företrädare vid tidpunkten för myndighetens tillsyn, hade dömts för allvarlig brottslighet. Den ena hade dömts för grovt koppleri, medan den andre hade dömts för ekonomisk brottslighet med anknytning till verksamheten vid skolan samt meddelats näringsförbud för en tid av fem år.”⁵⁷

Liknande rapporter om skolhuvudmän som bedrivit brottslig verksamhet har kommit med jämna mellanrum.

Alltmer forskning pekar på negativa effekter av skolmarknaden

Under de senaste åren har det kommit allt fler forskarrapporter som visar på olika negativa effekter av den marknadsstyrda skolan. Att systemet leder till en ökad skolsegregation är alla forskare numera ense om. Därutöver finns en rad andra negativa effekter. 2018 publicerade Skolverket rapporten *Från gymnasieskola till högskola*, som visade att eleverna på fristående gymnasieskolor inte får den högkvalitativa undervisning som de tror. Skolverket hade undersökt hur studenterna från gymnasieskolans studieinriktade program hade klarat högskolans kurser det första läsåret. Skolverket skriver:

”De studenter som gått på gymnasieskola med enskild huvudman har lägre prestation – trots att denna grupp generellt har något högre betyg från gymnasieskolan. Denna skillnad gäller för studenter i olika nivåer av betygspoäng, och från vart och ett av de högskoleförberedande programmen.”⁵⁸

Undersökningen visade att elever vid fristående gymnasieskolor hade högre betyg, men de klarade färre högskolepoäng än elever från kommunala gymnasieskolor. Man kan också uttrycka det som att de fristående skolorna ger eleverna höga betyg i stället för goda kunskaper.

Nationalekonomen Jonas Vlachos har i en rapport visat att de fristående skolorna sätter högre betyg än de kommunala jämfört med de nationella proven.

”Alla friskolegrupper sätter genomgående högre betyg än kommunala skolor efter att hänsyn tagits till resultaten på de nationella proven. Skolor tillhörande IES och Kunskapsskolan utmärker sig särskilt i detta avseende.” (IES – Internationella engelska skolan)⁵⁹

⁵⁷ *Friskolorna i samhället 2013*. SOU 2013:56.

⁵⁸ *Skolverket. Från gymnasieskola till högskola*. Rapport 466, 218.

⁵⁹ Jonas Vlachos. *Trust-Based Evaluation in a Market-Oriented School System*, Institutet för Näringslivsforskning 2018

Vi vet också mer om de drivkrafter som ligger bakom privatiseringarna i skolan. I boken *School Choice: The end of Public Education?* av Mercedes K. Schneider beskrivs utvecklingen av privatiseringen av skolan och det fria skolvalet i USA. Där var rörelsen för att privatisera skolan nära förbunden med aktiv rasism och segregation. Efter en dom i högsta domstolen 1954, som förbjöd segregation i offentliga skolor, började flera delstater i Södern omvandla offentliga skolor till privata. Deras argument var valfrihet. Då skulle de som ville kunna lämna de integrerade offentliga skolorna och gå till de privata alternativen. På så sätt kunde dessa delstater behålla de vita och segregerade skolorna utan att bryta mot lagen. Enligt Schneider är detta ett gemensamt drag för privatisering av skolan i flera länder. Privatiseringen syftar till att skilja de privilegierade gruppernas barn från de andra.⁶⁰

Genom det fria valet och systemet med fristående skolor fick de som ville en möjlighet att välja bort de kommunala skolorna med deras blandade elevsammansättning och sätta sina barn i en skola segregerad efter socioekonomiska grunder. För dem blev valfrihetsargumentet det perfekta argumentet, vem vill inte ha valfrihet? Det var omöjligt att säga nej till ökad valfrihet, särskilt under 1990-talet med dess debatt om den allt förkvävande offentliga sektorn. Valfriheten blev ett accepterat argument för dem som ville lämna de sammanhållna skolorna och i stället välja en positivt segregerad skola.

Valfriheten blev ett accepterat argument för dem som ville lämna de sammanhållna skolorna och i stället välja en positivt segregerad skola.

Kritiken mot skolmarknaden tilltar även i borgerliga led

De senaste tio åren har det skett en omsvängning i synen på den nyliberala politiken med marknadsstyrning, avregleringar och privatiseringar. Idéerna har prövats i den offentliga sektorn i stort sett i hela västvärlden men inga av de utlovade positiva effekterna har infunnit sig. Nyliberalismen har i stället lett till segregation, sjunkande kvalitet, kriminalitet och ökade kostnader. I en artikel i Arena skriver journalisten Björn Elmbrant att de nyliberala idéerna numera är helt ute ur den internationella debatten.

”Organisationer som IMF och OECD, som tidigare slagits för nyliberala dogmer, har sedan länge bytt uppfattningar och hävdar rentav nu att minskade klyftor främjar tillväxten.”⁶¹

Den trenden har spritt sig till den debatt som pågår i Sverige. I en enkätundersökning från Ipsos som Dagens Nyheter presenterade i

⁶⁰ Mercedes K. Schneider. *School Choice: The end of Public Education?* 2016.

⁶¹ Dagens Arena 19/1 2020. <https://www.dagensarena.se/essa/kritiken-vaxer-mot-nyliberalismen/>

november 2016 tyckte 46 procent att företag hade en negativ effekt på skolan och 64 procent var emot att de får dela ut vinst. När det gäller skolan är kritiken mot företagsvinster stark i alla läger. SOM-institutet vid Göteborgs universitet har visat ungefär samma bild i flera undersökningar. En majoritet är positiva till valfrihet men de vill inte ha vinstdrivna företag i skolan.⁶²

Det är inte bara de breda folklagren som sett effekterna av nyliberalismen. På senare år har både Socialdemokraterna och Miljöpartiet ändrat sin politik i frågan om skolans marknadsutsättning. Detsamma gäller för de båda lärarfacken Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund som samarbetat med LO i frågor kring skolans likvärdighet. Till och med tankesmedjan Timbro erkänner numera att det gjordes misstag när skolan marknadsutsattes på 1990-talet.⁶³

De borgerliga partierna har hittills haft mycket svårt att se några negativa effekter av marknadspolitiken. Men i början av januari 2020 hände något i Helsingborg. Då genomfördes en folkomröstning om att sälja det kommunala elkraftsbolaget Öresundskraft. När rösterna var räknade visade det sig att 96,37 procent av väljarna röstade nej. Dessutom var valdeltagandet högt. Många kommunala folkomröstningar brukar ha ett valdeltagande på mellan 20 och 40 procent men i Helsingborg var det drygt 50 procent. Inte ens de egna väljarna stödde den borgerliga alliansens utförsäljningsförslag. Sällan eller aldrig har väl en politisk ledning för en kommun så totalt missbedömt vad kommuninvånarna vill ha.⁶⁴

Väljarna har sett hur den nyliberala politiken fungerar och de är inte nöjda. Det missnöjet håller på att bli så stort att inte heller riksdagspartierna kan bortse från det. I november 2016 presenterade Moderaterna en rapport med namnet *En trygg gemensam välfärd med nolltolerans mot dåliga skolor*, där de konstaterade att marknadsutsättningen av skolan hade problem.

”Det fanns större risker än vi förutsåg med kombinationen av ekonomiska incitament och svag kvalitetskontroll. Valfrihet, konkurrens och hårda kvalitetskrav leder till bättre välfärd, men utan kontroll finns risk för missbruk. Vi har därför omprövat vår politik och lägger fram reformer som möjliggör för strängare kontroll, högre kvalitet och större valfrihet, säger Peter Danielsson, ordförande i arbetsgruppen.”⁶⁵

⁶² Dagens Nyheter 3/11 2016.

⁶³ Dagens Industri 15/9 2019.

<https://www.di.se/debatt/borgerligheten-maste-gora-upp-med-valfardens-kvasimarknader/>

⁶⁴ <https://helsingborg.se/kommun-och-politik/kontakt-och-paverkan/rosta/folkomrostning-om-forsaljning-av-oresundskraft/>

⁶⁵ Moderaterna. *En trygg gemensam välfärd med nolltolerans mot dåliga skolor*. 2016

Det är inget fel på systemet, det leder till bättre välfärd, menar Moderaterna. Men det gäller att stoppa missbruket och det ska ske genom att bygga ut kontrollsystemen ännu mer.

Samma budskap har Alice Teodorescu Måwe, som leder arbetet med Moderaternas nya idéprogram. I en intervju i Dagens Nyheter är hon i grunden positiv till systemet med de fristående skolorna, men hon pekar på brister.

”Men det är klart att det finns betydande problem om det är så att friskolor generellt ägnar sig åt att dela ut glädjebetyg eller sparar ned på sånt som behövs. Så absolut, vi ska vara kritiska. Privatisering har inget egenvärde i sig.”⁶⁶

Samma kritik men med hårdare angrepp mot de fristående skolkoncernerna har kommit från Moderata ungdomsförbundets (MUF) ordförande Benjamin Dousa. I en intervju i Svenska Dagbladet i januari 2020 säger han:

”Moderaterna och borgerligheten har suttit i knäet på friskoleförtagen. Och värnat deras aktieägare snarare än elever, föräldrar och skattebetalare”.⁶⁷

Ytterligare ett tecken på omprövning är att Moderaterna och Krisdemokraterna sa nej till att enbart använda lagen om valfrihet (LOV) när det gällde de privata utförarna i den föreslagna privatiseringen av arbetsförmedlingen som Centern fått igenom i januariöverenskommelsen.

Valfrihet och privatiseringar har varit en vinnarfråga för de borgerliga partierna och fram till i dag har de inte sett någon anledning till att ompröva sin politik. Men missnöjet från väljarna är på väg att tvinga fram en omprövning. Gör man inte det riskerar de att tappa stora delar av det som de uppnått sedan 1990-talet. Därför erkänner de brister i systemet men de vill inte ändra något i grunden. Med en försiktig översyn och bättre kontroll ska systemet fungera som avsett.

Sverigedemokraterna var tidigare kritiska till vinster i välfärden men under 2015 ändrade de sig plötsligt. Anledningen var ett intensivt lobbyarbete från Svenskt Näringsliv och flera andra näringslivsorganisationer. Huvudorganisatör i det arbetet var Peje Emilssons företag, Kreab, och dess dåvarande chef Marcus Uvell. Dagens Industri avslöjade hur lobbyarbetet hade gått till.

”Tjänstemän på Svenskt Näringsliv har vid flera tillfällen försett SD med rapporter och policydokument och ibland har dessa mer eller mindre ordagrant blivit partiets politik. Färska exempel på frågor där Svenskt Näringslivs lobbyarbete kan ha haft betydelse är SD:s positionsförskjutning när det gäller välfärdsvinster och partiets

⁶⁶ Dagens Nyheter 3/1 2020. <https://www.dn.se/nyheter/sverige/strategerna-alice-teodorescu-mawe/>

⁶⁷ Svenska Dagbladet 10/1 2020. <https://www.svd.se/muf-ledare-kraver-hardare-tag-mot-friskolor>

förslag om slopad fastighetsskatt på industrilokaler. Svenskt Näringsliv bekräftar kontakterna.”⁶⁸

Sverigedemokraterna Linus Bylund och Oscar Sjöstedt beskrev hur det hade gått till när de ändrade uppfattning:

”Det finns en ryggmärgsreflex när det gäller vinst i välfärden, att man tycker det är dumt och att det borde förbjudas. Men om man sätter sig in i sakfrågan inser man att det är ganska korkat att vara direkt emot all vinst i all välfärdsverksamhet’, säger Linus Bylund. Både han och Oscar Sjöstedt lyfter fram kontakterna med Markus Uvell som mycket betydelsefulla. Linus Bylund beskriver Kreabchefen närmast som en vän och de har setts över både luncher och druckit öl tillsammans för att diskutera olika sakfrågor.

’Vi umgås även halvt privat. Det är inget konstigt och vi behöver saker som de har. Det är företrädesvis faktaunderlag. Men det är väldigt lite som handlar om direkt lobbyism’, säger Linus Bylund, som samtidigt betonar att han inte springer någons ärenden.”⁶⁹

Det riksdagsparti som ännu inte visat några tecken på att de sett det nyliberala haveriet är Centerpartiet. Partiledaren Annie Lööf fortsätter att helt reservationslöst stödja dagens nyliberala välfärdspolitik. Den politiken var en förutsättning för januariöverenskommelsen där Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Centern och Liberalerna slog fast att:

”Regeringen kommer inte att driva eller arbeta vidare med förslag om vinstförbud eller andra förslag med syftet att införa vinstbegränsningar för privata aktörer i välfärden.”⁷⁰

Det innebär att de stora skolkoncernerna som Academedia och Internationella Engelska Skolan kommer att fortsätta med att starta nya skolor runt om i Sverige. Och för varje ny skola kommer skolsegregationen att öka i den kommunen. Allt fler elever kommer att sorteras efter föräldrarnas utbildningsnivå, inkomst och härkomst. Det blir allt fler elever som inte klarar grundskolan och som därmed blir utestängda från gymnasieskolan och arbetslivet. Två parallella skolsystem byggs ut i än större fart. Ett bra skolsystem för de välutbildade och ett allt sämre för de andra. För samhället är den skolpolitiken djupt skadlig. Samhället kommer att dras isär och problemen med utanförskap kommer att öka. Med den politiken har skolans tidigare roll som samhällsbyggare avvecklats och ersatts med uppgiften att förstärka skillnaderna mellan samhällets olika grupper.

⁶⁸ Dagens Industri 14/9 2015. <https://www.di.se/di/artiklar/2015/9/14/foretagen-och-sd-ses-i-smyg/?qr=senaste-3-månaderna>

⁶⁹ Dagens industri 15/9 2015 <https://www.di.se/di/artiklar/2015/9/15/kreab-bakom-sds-hogersvang/>

⁷⁰ <https://www.socialdemokraterna.se/globalassets/aktuellt/utkast-till-sakpolitisk-overenskommelse.pdf>

REFERENSER

Skriftliga källor

De skriftliga källor som använts anges i rapportens fotnoter. Finns ingen skriftlig källa angiven är citaten från de intervjuer som genomförts av författaren i arbetet med denna rapport.

Intervjuer

Ingvar Carlsson. Utbildningsminister Socialdemokraterna 1969–73. Statsminister 1986–1991 och 1994–1996. Intervjuad 2017-05-03.

Odd Eiken. Statssekreterare Utbildningsdepartementet Moderaterna 1991–1994. Intervjuad 2017-03-28.

Ulf P Lundgren. Generaldirektör Skolverket 1991–1999. Intervjuad 2017-01-19.

Ann-Marie Pålsson. Docent i nationalekonomi vid Lunds universitet och riksdagsledamot Moderaterna 2002–2010. Intervjuad 2017-11-03.

Christer Romilson. Ordförande i Svenska Facklärarförbundet 1980–1991. Ordförande i Lärarförbundet 1991–2001. Intervjuad 2017-02-02.

Carl Tham. Utbildningsminister Socialdemokraterna 1994–1998. Intervjuad 2017-01-16.

Lena Hjelm-Wallén. Utbildningsminister Socialdemokraterna 1974–1976 och 1982–1985. Biståndsmminister 1985–1991. Vice ordförande i utbildningsutskottet 1991–1994. Utrikesminister 1994–2002. Intervjuad 2017-01-24.

Ingegerd Wärnersson. Riksdagsledamot och ledamot av Utbildningsutskottet Socialdemokraterna 1988–1991. Skolminister 1998–2002. Intervjuad 2017-03-10.

arenaidé